

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 5 | februari 2014

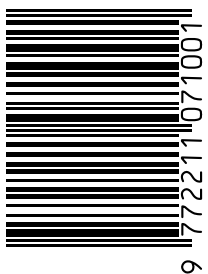
21

De Andere

Milieuactivisten achter tralies

MESTFRAUDE

**Veel mest illegaal
geloosd**

THEATERSTRAAT

**Ook na de brand door
met acties**

MARLI HUIJER

**Met discipline hebzucht
te lijf**

Surfen

Trouble in Surfer's Paradise. Surffotograaf Zak Noyle kwam naar het Indonesische eiland Untung Jawa om zijn altijd zo adembenemende actiefoto's te schieten, dit keer van de lokale surfkampioen Dede Surinaya. De uiteindelijke prent heeft een gruwelijk soort schoonheid. Ander werk uit de serie laat een lappen-deken van papier, plastic en heel veel lege nasi goreng-bakjes zien. Kilometers lang, volgens Noyle.

Binnen de surfgemeenschap strijden verschillende organisaties tegen watervervuiling. Surfer en milieuactivist Kyle Thiermann pleit bijvoorbeeld voor een snelle overgang op biologisch afbreekbaar plastic. Eerder werd (niet alleen in Indonesië) eten bijvoorbeeld verpakt in bananenbladeren. Nu die zijn vervangen door plastic, worden ze nog steeds overal neergegoot. Los daarvan is de Indonesische afvalverwerking nogal primitief. En toerisme is een belangrijke oorzaak.

De Nederlandse regering wil onder-tussen het statiegeld op PET-flessen afschaffen – die extra prikkel om te recyclen valt dan weg. Stichting Ons Statiegeld voert hiertegen campagne en pleit juist voor meer statiegeld, namelijk voor kleine plastic flesjes. Zie www.echtehelden.nl.

Tekst Wendy Koops Beeld Zak Noyle/A Frame

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Blijenburg, freelancer. 3. Michiel Bussink, receptcolumn, freelancer. 4. Kris de Decker, column. 5. Renée Gubbels, illustraties. 6. Rogier Hörchner, rubriek juridisch. 7. Freek Kallenberg, hoofdredactie. 8. Wendy Koops, redactie. 9. Nienke Oosterbaan, rubriek Doe Het Zelf. 10. Harry Perrée, freelancer. 11. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 12. Peter Polder, freelancer. 13. Thomas van Slobbe, column. 14. John Stoker, freelancer. 15. Wim Stevenhagen, cartoon. 16. Myrthe Verweij, samenstelling internationaalpagina, freelancer. 17. Dinand van der Wal, fotografie.

Activisten uit noodzaak

Vloeken in het openbaar. In de regel niet iets waar je voor achter tralies verdwijnt. Toch overkwam het Yevgeny Vitishko, de Russische milieu-activist die openbaarde hoeveel milieuschade de bouwwerkzaamheden voor de Winterspelen in Sotsji veroorzaken. Drie dagen voor de openingsceremonie verliet hij de strafgevangenis waar hij zich regelmatig moet melden, in afwachting van het hoger beroep tegen zijn veroordeling tot drie jaar strafkolonie (!) voor zijn milieuactiviteiten. Koud buiten werd hij opgepakt en wegens *petty hooliganism* veroordeeld tot vijftien dagen cel. Met als gevolg dat hij gedurende het grootste deel van het sportfestijn gevangen zit.

Diezelfde dag werden nog zes andere Russische milieuactivisten in de buurt van Sotsji opgepakt. Na een “goed gesprek” besloten ze de publicatie van hun rapport over milieuschade door de bouwwerkzaamheden voorafgaand aan de Spelen uit te stellen. Een dag later was de milieu-activist Igor Kharchenko aan de beurt. Ook hij werd gearresteerd en moet de Spelen vanuit een cel volgen.

Dat de Russische autoriteiten weinig ophebben met milieuactivisten weten we sinds de arrestatie van de Arctic 30, de 28 Greenpeace-activisten en twee journalisten die werden opgepakt tijdens hun protesten tegen olieboringen in het Russische Noordpoolgebied. Dankzij de inspanningen van Greenpeace en talloze internationale beroemdheden en regeringsleiders kwamen zij ruim voor aanvang van de Winterspelen vrij. Veel milieuactivisten ontberen echter de steun van een grote organisatie en verdwijnen jarenlang achter slot en grendel of worden zelfs vermoord. In dit nummer hebben wij er dertig geportretteerd (pag. 24), maar er zijn er veel en veel meer.

Wrang genoeg zijn het vaak mensen die niet eens strijden uit idealisme, maar uit noodzaak. Omdat hun leefomgeving wordt bedreigd door mijnbouw, boskap, oliewinning, waterdammen of grootschalige landbouwplantages. Ten koste van hun voedsel, schoon water, brandstof en medicijnen. Inspraak hebben ze niet of nauwelijks, delen in de opbrengst doen ze al helemaal niet.

Dat mensen boos worden wanneer hun directe leefomgeving wordt bedreigd, begrijpen we al te goed. De boze Groningers die schoon genoeg hebben van de aardbevingen als gevolg van de gaswinning, krijgen onze sympathie (pag. 22). Maar Vitishko, Kharchenko en al die anderen verdienen ook onze steun. Die krijgen ze echter niet of nauwelijks. De kans dat Rutte of een andere regeringsleider Poetin zal vragen hen vrij te laten is helemaal klein. Overheden kiezen maar al te vaak de kant van milieuvernietigers, de grote internationale bedrijven die op zoek naar winst de leefomgeving van mensen plunderen. Milieubeschermers zijn daarbij vooral lastig.

Freek Kallenberg, hoofdredacteur

14 “De menselijke begeerte is van nature onbegrensd”

Consumeren is geen vrije keuze. Filosoof Marli Huijer pleit daarom voor nieuwe vormen van discipline als antwoord op decadentie en overconsumptie.

24 Activisten achter tralies

De Arctic 30 van Greenpeace kregen, na protesten uit de hele wereld, gratie. Honderden, duizenden milieuactivisten worden echter dagelijks bedreigd, zitten gevangen of zijn vermoord. Een portret in dertigvoud.

18 Fraude met mest

Officieel moet het overschot aan mest worden verwerkt in fabrieken. In de praktijk wordt veel mest illegaal geloosd. Waarom niet kiezen voor minder dieren?

Theaterstraat 30 móet door

Een grote brand verwoestte begin december de loods van Theaterstraat in Amsterdam. Maar wat moeten we zonder hun eerste hulp bij acties?

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken: Ongezonde lucht
- 08 Stevenhagen
- 10 Kort Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Kort Internationaal
- 22 Gasopstand in Groningen
- 33 Lowtech: Système D
- 38 Boeken
- 39 Media
- 40 Juridisch
- 41 Recept: Leghaantjes
- 42 Doe het zelf: Lekker wekken
- 43 Consument: Groene schoenen
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Slobbe: Angst

34 Marokko kiest voor zon

In het zuidoosten van Marokko wordt het grootste zonnepark van de wereld gebouwd. Want fossiele energie raakt een keer op.

21 De Activist

Onze zaden

Zaad is de bron van nieuw leven. Het belang ervan is niet te onderschatten, zo beginnen steeds meer mensen te beseffen. De activisten van deze maand bieden tegenwicht aan grote multinationals die zich het eigendom van zaden proberen toe te eigenen. Veredelaar Hendrik Rietman kweekt eigen sojabonenzaad, Monique Wijn is medeorganisator van zadenbeurs Reclaim the Seeds en droomt van een Nederlands zadennetwerk en biologisch-dynamisch tuinder René Groenen pleit voor een biologische landbouw die zelf zaden kweekt.

Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Recht op reparatie

Al ruim 25 jaar lid van Milieudefensie en voor zover ik mij herinner nooit een artikel over Gered Gereedschap in jullie magazine. Totdat het december-nummer van *Down to Earth* op de mat viel. De voorpagina was sprekend een actiefolder van Gered Gereedschap! Maar in het artikel over reparatie-economie geen woord over het vrijwilligersinitiatief, dat al ruim 25 jaar in Nederland actief is. In dertig werkplaatsen zijn honderden vrijwilligers bezig de reparatie-economie in praktijk te brengen. Door de dubbele doelstelling, reparatie-economie gekoppeld aan ontwikkelingshulp, verdient Gered Gereedschap een dikke pluim, en is daarbij ook nog een pionier van duurzaamheidsinitiatieven.

Piet Pels, Gered Gereedschap Franeker

Radioactieve frisdrank?

In het decembernummer staat een mooie sfeerfoto van het bizarre effect dat een tsunami kan hebben. In dit geval de tsunami die de kernramp in Fukushima veroorzaakte. De bijgevoegde tekst echter kan onmogelijk juist zijn. De inhoud van de blikjes in de frisdrankautomaat is zo goed als zeker *niet* radioactief om de eenvoudige reden dat de flesjes en blikjes nog dicht zitten. Het enige radioactieve, dat het inwendige van de vloeistof bereikt kan hebben, is gammastraling, maar daar wordt geen enkel materiaal radioactief van. Om iets radioactief te maken moet er radioactieve materie in de blikjes komen – die nog dicht zitten. Dit is een bekende begripsverwarring tussen bestraling en besmetting. Men zou zich kunnen afvragen of de buitenkant van de blikjes dan radioactief zou kunnen zijn. Ook dat lijkt niet het geval, want de deur zit nog dicht en heeft waarschijnlijk al die tijd dicht gezeten, want anders was de automaat niet blijven drijven. Bovendien ging de tsunami vooraf aan de kernramp, dus de frisdrankautomaat is er door een niet-radioactieve zee neergezet – tenzij

die zee voor de ramp ook al radioactief was. Zou je de inhoud van de blikjes dan nog kunnen drinken? Vanwege de radioactiviteit hoeft je het niet te laten, maar het ding staat er, blijkens het onderschrift, al twee en een half jaar zonder koeling. Goede kans dat de inhoud over zijn datum heen is. Ik kan begrijpen dat men aandacht wil vragen voor de gevaren van kern-energie, hoewel de foto strikt genomen alleen iets over de gevaren van een tsunami zegt. Maar het is niet verstandig er een verhaal bij te zetten waarvan iedere vwo-scholier met natuurkunde in zijn pakket kan weten dat het onzin is. Bernard Gerard, natuurkundeleraar met pensioen

Niet alle eko is EKO

Volgens de laatste eko-tellingen is het aanbod biologische en fairtrade producten in supermarkten opnieuw gestegen. Ik vind dit echter een te fraaie voorstelling van zaken. Het gaat mij daarbij om de aanduiding *biologisch*. Bij Albert Heijn is in 2013

het aantal producten met EKO-keurmerk gedaald. Dit keurmerk is o.a. bij vlees, kaas en eieren vervangen door een symbool in de vorm van een blaadje, met daaronder een wisselend onderschrift. Ook in de Ekoplaza in onze stad zie je het EKO-keurmerk steeds minder. Bij de Aldi, die nu ook biologische producten biedt en wel onder de naam Mama Natuur, zie je alleen het blaadje. Het EKO-keurmerk is duur. Dat heeft zijn reden – er wordt stevig gecontroleerd en dat kost geld. Ook stelt het keurmerk hoge eisen aan het product, wat de productie ervan duurder maakt. De sterke groei van het aantal biologische en ecologische, maar niet EKO-gecertificeerde producten, lijkt mij daarom geen goede zaak. Ik vrees zelfs dat het voortbestaan van het keurmerk ondergraven wordt door de strijd om de klant tussen de supermarkten. Daarnaast vind ik het belangrijk dat mensen weten wat ze kopen. Ik pleit daarom voor een artikel met een overzicht van de diverse keurmerken voor “biologisch” en “ekologisch” en de eisen die daaraan gesteld worden. Mieke Kraijer

Discussieer mee op het web! Op de website kun je elk nummer op artikelen reageren. Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Milieudefensie versus de Rabobank

Milieudefensie vindt dat palmoliebedrijf Bumitama uit Indonesië keer op keer de duurzaamheidscriteria van de Round Table on Sustainable Palmoil (RSPO) breekt én in strijd handelt met de Indonesische wet door het exploiteren van een illegale palmolieplantage. Omdat Rabobank Bumitama steunt met financiële diensten, startte Milieudefensie een *Earth Alarm* richting de bank.

Rabobank

Rabobank reageert op 31 januari van dit jaar met een persbericht. Hierin staat dat de bank de zaken bij Bumitama tot op het hoogste niveau aan de orde heeft gesteld en dat Bumitama schriftelijk het commitment heeft uitgesproken zich volledig te willen houden aan de RSPO-criteria. De ervaring van de bank is dat het voortdurend aangaan van de dialoog stapje-voor-stapje leidt tot een beweging in de goede richting. Als Milieudefensie aanwijzingen heeft dat Bumitama de RSPO-criteria breekt, moet ze dat feitelijk onderbouwen. Dat heeft de bank, zo blijkt uit het persbericht, ook in een eerder stadium aan Milieudefensie gevraagd. “Tot op heden hebben wij geen feiten ontvangen.” Overigens waardeert Rabobank wel de open communicatie met Milieudefensie, zo staat in het persbericht en omschrijft ze zichzelf als de enige Nederlandse bank die actief bijdraagt aan het verduurzamen van de palmolieketen via de RSPO.

Milieudefensie

Drie dagen na dit persbericht reageert Milieudefensie. Eveneens met een persbericht. Ook zij waardeert de open communicatie, maar geeft wel een aantal nieuwe zorgpunten aan. Bijvoorbeeld het gevaar van *greenwashing* als het alleen bij praten blijft, terwijl Bumitama vrolijk doorgaat met de illegale productie. “Het feit dat Bumitama schriftelijk heeft toegezegd zich te willen houden aan RSPO-criteria kan aan een lijst van vage toezeggingen en gebroken beloftes worden toegevoegd.” Met het rapport *Commodity Crimes* heeft Milieudefensie in november 2013 “onbetwistbaar bewijs” geleverd dat Bumitama keer op keer de RSPO-criteria breekt. “Rabobank vraagt Milieudefensie nu om nieuwe bewijzen. Dit is echter de bewijslast omdraaien. De bank dient ervoor te zorgen dat dit bedrijf zich ofwel aan de wet gaat houden, of zal de financiële diensten aan dit bedrijf moeten stoppen.”

Rabobank

Ik bel met de Rabobank. Het wordt al snel duidelijk dat de bank geen aanvullende reactie wil geven. Waarom niet? “Omdat we een paar dagen geleden ons standpunt hebben verwoord in een persbericht. Daar hebben we niks aan toe te voegen”, laat een woordvoester weten. Als ik aangeef dan het persbericht te gebruiken voor deze rubriek, vraagt ze om dit niet in vraag- en antwoordvorm te doen, “want dat is niet conform de werkelijkheid”.

Nou, goed. Bij deze.

Tekst Ronella Bleijenburg

Commentaar

Hoop zaaien

Soms is het om moedeloos van te worden: dat mooie initiatieven op de een of andere manier door de commercie worden gekaapt of andere ongewenste bijwerkingen hebben. Zo komt dit nummer twee keer aan de orde dat de ‘praktisch idealisten’ van de jaren zestig (en daarna) ongewild aan de basis stonden van problemen waarmee we nu kampen.

Eén uitvloeisel wordt regelmatig aangehaald: de weg naar de 24-uurseconomie is geplaveid door de beweging die zich van het kapitalistische systeem afkeerde en een eigen netwerk van kleine winkeltjes en bedrijfjes opzette. De prikklok werd aan de wilgen gehangen en vrijheid, zelfontplooiing en het gevoel dat het allemaal anders moest (en kon) werden de drijfveren om te werken. Dat daarbij de grenzen tussen werk en privé vervaagden en ook het aantal werkuren behoorlijk omhoog ging, werd voor lief genomen. De creatieve industrie nam deze nieuwe werkmentaliteit graag over en inmiddels zijn afgebakende werktijden eerder uitzondering dan regel.

Wat minder vaak wordt genoemd is dat er een verband is tussen het verschijnsel dat stadsmensen in de jaren zestig actief werden in de ecologische landbouw en het feit dat tegenwoordig boeren en tuinders het ontwikkelen van zaadgoed overlaten aan grote bedrijven – met alle gevolgen van dien. Hoe frustrerend: ga je met je goede hart je eigen ecologische tuinderij opzetten omdat je gelooft dat het toenemende gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen een verkeerde weg is, blijk je decennia later indirect te hebben bijgedragen aan problemen die een biologische landbouw juist in de weg staan. De nieuwe boeren moesten hun plant- en zaadgoed namelijk kopen en ontbeerden de kennis rond zadenbeheer. Inmiddels geldt dit voor het gros van de boeren. En juist dat moet nu volgens sommigen teruggedraaid worden, als (deel)oplossing voor de huidige problemen rond patenten, pesticiden en genetisch gemanipuleerde gewassen. Ook deze tegenbeweging komt, zoals die in de jaren zestig, voort uit onvrede over hoe de huidige landbouw is georganiseerd.

Een belangrijke vraag lijkt hoe je kunt voorkomen dat goede ideeën worden geperverteerd. Maar misschien moet je accepteren dat het er nu eenmaal bij hoort. Het gaat erom hoe je daar vervolgens mee omgaat. Niet de moed laten zakken, maar blijvend veranderen. Net als in de natuur komen uit destructieve en negatieve ontwikkelingen vaak toch mooie dingen voort. Eigenlijk is de zaaier wel een mooie metafoor voor de praktische idealist. Je gooit zaad uit en het is altijd afwachten wat je gaat oogsten. Ze zeggen niet voor niets: een zaaier leeft van de hoop.

Wendy Koops, redacteur

“De gezondheidseffecten van fijnstof blijken steeds ernstiger”

Dat zegt Fred Woudenberg, hoofd van het cluster leefomgeving bij de GGD Amsterdam.

Tekst **Freek Kallenberg** Beeld **Wim Stevenhagen**

Luchtvervuiling zorgt, met name in de grote steden, voor steeds meer gezondheidsproblemen, zoals hart- en vaatziekten, ademhalingsproblemen en kanker. Toch is de lucht de afgelopen jaren steeds schoner geworden, de concentraties fijnstof dalen. Hoe is deze paradox te verklaren? “Al dalen de fijnstofconcentraties nog zo snel, de gezondheidsinzichten achterhalen haar wel”, zegt Woudenberg gekscherend. “Niet het fijnstof neemt toe, maar de kennis daarover. Er is steeds meer bekend over de gevolgen van het inademen van fijnstof voor de gezondheid en die gevolgen blijken steeds ernstiger.”

Alle reden om fijnstof zo snel mogelijk nog verder terug te dringen? “Voor de gezondheid wel. Het probleem is alleen: het onderzoek naar de effecten van ongezonde lucht gaat langzaam, maar dat naar de oorzaak van die gezondheidseffecten gaat nog langzamer. Eerst schreven we zaken toe aan PM10, toen aan PM2.5 en nu zeggen we, wellicht zijn het nog kleinere deeltjes. Of misschien verbindingen die daaraan vastzitten en chemisch reactief zijn. Er is niet één deeltje dat je de schuld kunt geven, het is vaak de combinatie van die verschillende stofdeeltjes die er toe doet.”

Lastig voor bestuurders? “Ja, want het is voor een bestuurder handig om te weten op welk deel van fijnstof hij zich moet richten. Van de andere kant: het is

duidelijk dat het fijnstofmengsel dat bij verbranding ontstaat, zoals de uitstoot van het wegverkeer, schadelijk is voor de gezondheid. Dus alles wat de verkeersuitstoot terugbrengt, is goed voor de gezondheid.”

Hoe doe je dat? “Met schonere auto’s.”

Of minder autorijden? Al lijkt dat een taboe. “De een kiest daarvoor, de ander niet. Wat opvalt is dat het opvallend stil bleef toen de Wereldgezondheidsorganisatie vorig jaar dieseluitlaatgassen classificeerde als bewezen kankerverwekkend.”

Heb je daar een verklaring voor? “Mensen hebben de neiging niet bang te zijn voor zaken waarvoor ze zelf kiezen, die ze zelf onder controle hebben en waar ze voor- delen bij zien. Ze zijn daarentegen allergisch voor zaken die ze over zich heen krijgen en waar ze geen invloed op hebben. Van activiteiten waar men zelf voor kiest en blij van wordt, aanvaardt men ook de risico’s.”

Speelt mee dat ongezonde lucht onzichtbaar is? “Ook. Er gaan meer mensen in Nederland dood in het verkeer dan door asbest of koolmonoxidevergiftiging, maar de ophef is verschillend. Als je ziek wordt van asbest is de relatie 1 op 1. Je kunt de gezondheidsschade individualiseren, een gezicht geven. Bij luchtverontreiniging kan dat nooit. Als

iemand een hartinfarct krijgt heeft dat meerdere oorzaken. Dan kun je zeggen: 17 procent kans dat luchtverontreiniging het infarct heeft veroorzaakt en 83 procent dat het iets anders is. Aan de patiënt kun je het niet zien. Dat maakt het tot een abstract, statistisch iets. En een identificeerbare dode is in de beleving van mensen altijd veel erger dan een statistische dode.”

Maar hoe schoner de lucht, hoe minder gezondheidsklachten. De Wereldgezondheidsorganisatie pleit daarom voor strengere normen. Een goed idee? “Vanuit gezondheidsoogpunt wel. Voor PM10 en PM2,5 geldt eigenlijk dat er geen ‘gezonde’ norm is. Elke blootstelling aan fijnstof, met name fijnstof dat door verkeer wordt uitgestoten, heeft een gezondheidseffect. Het probleem is dat fijnstof overal vandaan komt, van verkeer en industrie, maar ook van natuurlijke bronnen als zeezout en bodemstof.”

Daarom zegt de staatssecretaris, we kunnen hier wel heel streng gaan zitten doen, maar het meeste fijnstof waait gewoon van over de grens ons land binnen. “Ja, maar het waait ook uit ons land de andere kant op. We zijn netto-exporteur van fijnstof. Dat maakt dat je een zekere mate van verantwoordelijkheid hebt en dat je het gezamenlijk op moet lossen. Verder geldt voor ultrafijnstof, zoals roet dat direct uit de uitlaat van een auto komt, dat het verschil tussen de concentraties direct naast de auto

en even verder weg heel groot zijn. Dus voor ultrafijnstoffracties heeft het wel degelijk zin om op lokaal niveau maatregelen te treffen om de gezondheid van mensen te beschermen.”

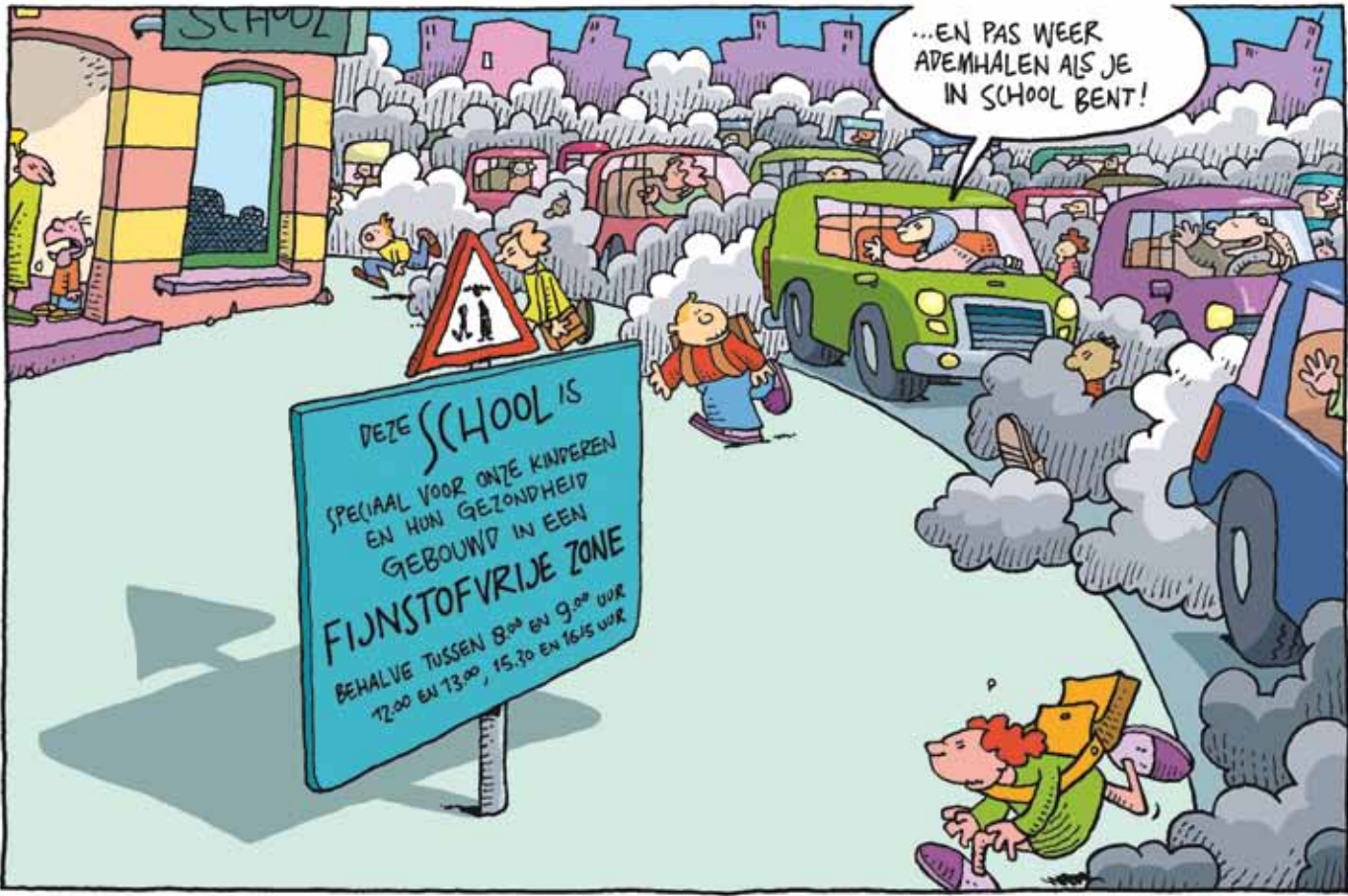
Welke maatregelen zouden de nieuwe colleges van B&W moeten nemen als de gezondheid van de burgers hen aan het hart gaat? “Mijn eerste advies: maak een goed bestemmingsbeleid. Langs snelwegen en drukke

wegen zijn de gezondheidsrisico’s het grootst. Zorg er dus voor dat bijvoorbeeld scholen niet binnen 300 meter van een snelweg en in de eerstelijnsbebouwing 50 meter van een drukke stedelijke weg gebouwd kunnen worden. In Amsterdam gebeurt dat al, maar in veel andere steden niet. Een tweede maatregel: voer milieuzones in, dat zet zoden aan de dijk, blijkt in Amsterdam. Daarnaast moet lopen en fietsen de norm worden. Zorg dat ouders hun kinderen lopend of fietsend naar school kunnen bren-

gen. Dan leren kinderen van jongs af aan dat je kunt lopen en fietsen. Goed voor het milieu en de gezondheid.”

Milieudefensie organiseert in aanloop van de gemeenteraadsverkiezingen op 19 maart verkiezingsdebatten over gezonde lucht en heeft een kieswijzer gemaakt. Kijk in de Agenda op pag. 44 voor meer informatie.

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

“Voor ultrafijnstof, zoals roet dat direct uit de uitlaat van een auto komt, is het verschil tussen de concentraties direct naast de auto en even verder weg heel groot”

Opvang CO₂ op losse schroeven

De energiebedrijven GDF Suez en EON voelen er voorlopig niets voor om de CO₂ uit de verbrandingsovens van hun nieuwe kolen-centrales op de Maasvlakte af te vangen en op te slaan in een gas-veld op de Noordzee. De benodigde technologie – Carbon Capture and Storage, kortweg CCS – staat nog in de kinderschoenen. Sub-sidies van de Europese Commissie en het Rijk moesten de techno-logie een impuls geven, maar de energiebedrijven vinden CCS nog steeds te duur. Door de lage prijs van CO₂ op het Europese emissie-handelssysteem is het goedkoper om uitstootrechten te kopen en de rook via de schoorstenen de lucht in te blazen. De Europese Commissie belooft nieuwe subsidie, maar ook dit zal naar verwachting niet helpen. EON en GDF Suez vinden het finan-

ciële risico te groot en hebben een lange lijst met aanvullende eisen op tafel gelegd als het resterende bedrag op tafel komt. Zij stellen onder meer als voorwaarde dat de vergunningen voor de centrales onherroepelijk worden. Lastig omdat Greenpeace en Stichting Natuur & Milieu deze nog aanvechten bij de Raad van State. Rotterdam is nu boos omdat volgens de gemeente door de energie-bedrijven keiharde beloftes zijn gemaakt over CO₂-afvang. De energiebedrijven spreken dat tegen. De stad vreest nu voor haar groene imago omdat het zich tot doel heeft gesteld om de uitstoot van broeikasgassen uiterlijk in 2025 te halveren. Het CCS-project moet het leeuwendeel van de CO₂-reductie voor zijn rekening nemen.

Gezondheidsraad bepleit onderzoek landbouwgif

Plattelandsbewoners moeten minder wor-den blootgesteld aan pesticiden die boeren gebruiken om hun gewassen te bescher-men. Dat bepleit de Gezondheidsraad in een recent adviesrapport. Volgens de raad is er namelijk te weinig bekend over de gezondheid van omwonenden van land-bouwpercelen in Nederland. Uit buiten-landse onderzoeken komen aanwijzingen dat omwonenden gezondheidsrisico’s

kunnen lopen. In Nederland is alleen onder-zoek gedaan naar de effecten van land-bouwgif op boeren. Daaruit blijkt dat het aandoeningen aan het zenuwstelsel en kinderleukemie bij hun nageslacht kan veroorzaken. Omwonenden van landbouw-percelen melden geregeld last te hebben van misselijkheid of geïrriteerde huid, ogen of luchtwegen. Volgens de Gezondheidsraad moet ook ons

land de effecten van landbouwgif op de gezondheid van omwonenden van akkers onderzoeken. Omdat er nu zoveel onzeker-heid is adviseert de raad de overheid maat-regelen te nemen. Zo zou er meer controle kunnen komen over de naleving van de regels door boeren. Volgens de raad leven agrariërs de voorschriften niet altijd na. Ook pleit de gezondheidsorganisatie voor het instellen van spuitvrije zones.

Mansveld laat fout hout toe

Maleisisch MTCS-gecertificeerd hout krijgt twee jaar het voordeel van de twijfel en wordt zolang door de Nederlandse regering als duurzaam geproduceerd hout beschouwd. Dat heeft staatssecretaris Mansveld in een brief aan de Kamer laten weten. Opmerkelijk omdat haar eigen onafhankelijke toetsingscommissie concludeert dat het hout van het Maleisische houtkeurmerk MTCS nog lang niet voldoet aan de overheidscriteria van duurzaam kopen. Dat advies schuift de staatssecretaris nu dus opzij. Het komt namelijk allemaal goed met MTCS, schrijft zij de Tweede Kamer. De Maleisische minister heeft immers beterschap beloofd. Milieudefensie heeft daar echter geen vertrouwen in. “Het eerder

overeengekomen verbetertraject laat nagenoeg geen voortgang zien. Uit onderzoek en satellietbeelden blijkt dat er nog volop kaalkap plaatsvindt”, aldus de milieuorganisatie. Ook het Wereld-natuurfonds reageert vol onbegrip. “Als het aan Mansveld ligt, mag het hardhout in overheidsgebouwen komen uit regenwoud waar kaalkap is toegestaan, rechten van de inheemse bevolking nagenoeg worden genegeerd en onduidelijk is waar wel en niet mag worden gekapt.” Het WNF vermoedt dat Mansveld is gewicht voor het economisch belang. “Van alle tropisch hardhout in Nederland komt zo’n 40 procent uit Maleisië en MTCS is goedkoper dan duurzame alternatieven”.

+++ **Minster Kamp** laat het omstreden onderzoeksbureau Arcadis het onderzoek voor de structuurvisie schaliegas uitvoeren. Arcadis heeft zelf grote belangen bij schaliegaswinning. +++ In 2013 werd er voor **303 megawatt** aan windenergie geplaatst op land. Dat is meer dan in de drie voorgaande jaren samen. +++ Brabanders verenigd in het ‘Burgerplatform Minder Beesten’ demonsteerden op 7 februari samen met Milieudefensie tegen de plannen van de provincie voor groei van de **vee-industrie** +++ De maximale lengte van **zes vissoorten** in de Noordzee is met bijna een derde afgenomen in de afgelopen vier decennia als gevolg van de stijging van de **watertemperatuur**, aldus wetenschappers van de Britse University of Aberdeen +++

Foto: Marten van Dijk

Zilveren Camera voor fotoserie Nigeria
Marten van Dijk is winnaar van de Zilveren Camera 2013 in de cate-gorie Natuur & Milieu met zijn serie over de olievervuiling in Nigeria. In de Nigerdelta – waar dagelijks 2,5 miljoen vaten olie worden gewonnen – ontstaan elk jaar honderden lekken aan pijpleidingen door corrosie, gebrekkig onderhoud, operationele fouten en sabo-tage. Milieudefensie is samen met vier Nigeriaanse boeren al jaren in een juridisch gevecht verwikkeld met Shell dat volgens hen verant-wordelijk is voor een groot deel van deze lekkages. Vorig jaar verklaarde de rechtbank in Den Haag Shell Nigeria schuldig aan de vervuiling in een van de dorpen, voor de vervuiling in de andere dorpen was volgens de rechter niet voldoende bewijs. Zowel Shell als de boeren en Milieudefensie gingen in beroep. Dit beroep zal naar verwachting in de loop van dit jaar dienen. Bekijk de serie op martenvandijk.com

Meeste stroomboeren niet duurzaam

Slecht zes stroomleveranciers zijn voldoende duurzaam. Dit blijkt uit onderzoek van Consumentenbond, Greenpeace, Hivos, Natuur & Milieu, Vereniging Eigen Huis, Wereld Natuur Fonds en WISE. Windunie en Raedthuys zijn de meest duurzame stroomleveran-ciers van Nederland. Dong, Eneco, Greenchoice en HVC Energie scoren

ook een voldoende. Alle andere stroom-bedrijven scoren een onvoldoende en zijn dus niet duurzaam. Helemaal onder-aan bungelen Atoomstroom, Delta en RWE/Essent. De slechte score van Essent is opmerkelijk omdat deze spon-sor is van de klimaatcampagne HIER. De ranking kwam tot stand door de stroomleveranciers te beoordelen op

vier onderdelen van de bedrijfsvoering en ieder onderdeel een score op duurzaamheid te geven. De investeringen in stroomopwekking wegen voor 50 pro-cent mee in de beoordeling. De produc-tie, levering en inkoop van stroom bepalen samen de andere 50 procent van de beoordeling.

... de huismus

“Tsjie!p...”
“Hallo, spreek ik met de huismus?”
“Klopt.”
“Ne? U bent de specht?”

“Nenee, u spreekt met de huismus, ik zei “klopt” omdat het klopt dat u met mij spreekt.”
“Ah, hallo, met Vincent Bijlo. U staat weer op 1 hè, in de jaarlijkse Tuinvogeltelling? Ik dacht dat het niet zo goed ging met de huismus?”
“Wat insinueert u daarmee meneer Bijlo, dat wij de kluit belazen?”
“Ja. Wij hebben zelf ook geteld en wij, en de burens ook, en de burens van de burens ook, hebben duidelijk gezien dat u en uw medehuis-mussen voortdurend, op een zeer achterbakse en gluiperige wijze steeds maar heen en weer vlogen. Het was niet te doen de ene mus van de andere te onderscheiden, waardoor sommigen van u wel tien, wat zeg ik, wel twintig keer geteld zijn.”
“U demoniseert de huismus, u gooit onze goede naam en faam te grabbel in dat milieublaadje van u.”
“U kunt wel zo hoog van het dak tsjilpen en een grote snavel

Illustratie: Renée Gubbels

Bijlo belt...

opzetten, maar ik ben het niet alleen die u verdenkt van fraude. Ik weet de koolmees, de merel, de pimpelmees, de vink, de kauw, de Turkse tortel, de ekster en de spreeuw aan mijn zijde.”
“Allemaal vogelkinnesinne. Ze kunnen het gewoon niet hebben dat wij weer gewonnen hebben. Trouwens, ze hebben kilo’s boter op hun kop, al die vogelvrienden van u, meneer Bijlo. Laat u toch niet voor hun karretje spannen, ik heb kauwen gezien die wel dertig, veertig keer van tuin naar tuin vlogen, en maar gakken en kwakken van hier zijn we, tel ons, tel ons. En die geile tortels maar koeren, maar als het echt op de daad aankomt, dan zijn wij huismussen toch wel even van een beter slag en dat bewijst de uitslag van de Tuinvogeltelling. Ik waarschuw u, meneer Bijlo, als u ons blijft beschuldigen van malversaties dan zullen wij een stevige claim bij u neerleggen, u brengt met uw stemmingmakerij grote schade toe aan het merk Huismus.”
“Dat kan wel zijn, maar ik neem geen woord van wat ik gezegd heb terug en ik eis een her-tuinvogeltelling, tot ziens, huismus.”
“Ik zie u in de rechtbank meneer Bijlo, goedendag.”

Vincent Bijlo

CANADA

Boekvernietiging: bezuiniging of crimineel?

Wetenschappers van het Canadese ministerie van Visserij en Oceanen reageren geschokt op de vernietiging van unieke bibliotheekcollecties door het ministerie. Onvervangbare log-boeken en rapporten met waarnemingen van biologen tot ruim honderd jaar geleden zijn verdwenen in containers of op de vuilstort beland. Het ministerie van Visserij en Oceanen moet flink bezuinigen en sluit een aantal van haar bibliotheken. “Het ministerie beweert dat alle nuttige informatie van gesloten bibliotheken in digitale vorm beschikbaar is. Dat is simpelweg niet waar. Veel van het materiaal is voor altijd verloren”, vertelde een van de wetenschappers aan het Canadese online

magazine *The Tyee*. “Het weggooien gebeurde in grote haast en zonder de wetenschappers te consulteren. Er is niet bijgehouden wat er is gedumpt of wat de waarde van dit publieke goed was. Er is geen officiële poging gedaan om materiaal onder te brengen bij bestaande academische instituten.” Milieukundige Peter Wells van Dalhousie University concludeert: “Dat wij als maatschappij toestaan dat informatie wordt vernietigd, en dat kernbibliotheken van Canada gesloten worden is ongelooflijk, ondemocratisch en waarschijnlijk gewoon crimineel.” Bron: The Tyee

NIGER

Protesten tegen Franse uraniumgigant

In de Nigerijnse hoofdstad Niamey werd in december en januari opnieuw gedemonstreerd tegen nucleair bedrijf Areva. De Franse onderneming wint al veertig jaar uranium in de voormalige Franse kolonie. Over een vernieuwing van de mijnbouwvergunning onderhandelt het bedrijf met de overheid. De inwoners zijn niet noodzakelijk tegen de winning van het uranium. Wel willen ze een groter aandeel in de opbrengst. “In Frankrijk branden 35 van de honderd lampen op ons uranium, terwijl we in Niger brandhout voor onze verlichting moeten gebruiken”, stelt Ali Idrissa van Publish What You Pay Niger. Volgens Areva gaat 70 procent van de opbrengst van haar mijnbouwactiviteiten naar

de overheid van Niger. Ontwikkelingsorganisatie Oxfam betwijfelt dat, en berekende dat in 2010 slechts 13 procent van de opbrengsten in Niger bleef. Niger staat op de laagste plaats van de Human Development Index van de VN, een maatstaf voor ontwikkeling. Areva wordt door de Franse antikernenergiegroep Observatoire du nucléaire van corruptie beschuldigd. De multinational zou 35 miljoen euro aan Niger hebben betaald om nieuwe winningscontracten veilig te stellen. De president van Niger zou met het geld onder andere zijn nieuwe vliegtuig hebben betaald. Areva erkent de gift van 35 miljoen, maar zegt niks met het vliegtuig te maken te hebben en ontkent dat er sprake is van corruptie. Het bedrijf

heeft de directeur van Observatoire aangeklaagd wegens smaad. De organisatie kwam echter onlangs met een nieuw document van de Nigerijnse regering waaruit zou blijken dat de gift inderdaad voor het presidentiële vliegtuig is gebruikt. Bronnen: AFP, Le Monde, Reporterre, Oxfam

+++ **Palestina:** Friends of the Earth Palestine blij met besluit Vitens om samenwerking met Israëlisch waterbedrijf Mekorot te beëindigen +++ **Wereld:** Reflecterende deeltjes in de stratosfeer brengen om het broeikaseffect tegen te gaan (zogenaamde *geo-engineering*) kan massale droogtes veroorzaken +++ **Peru:** Overheid stimuleert kleinschalig biologisch boeren +++ **Zuid-Afrika:** Kunstmestbedrijf vervuult rivier Krugerpark, met grote vissterfte tot gevolg +++ **Botswana:** Overheid geeft achteraf toe dat het fracking heeft goedgekeurd +++ **Cuba:** Quibú-rivier in Havana steeds weer vol met eilanden van afval ondanks schoonmaakacties met bulldozers +++ **Kameroen:** Waterslurpende eucalyptusbomen gekapt om plaats te maken voor voedselgewassen +++ **Latijns-Amerika:** Er wordt steeds meer gefietst in Buenos Aires,

Foto: Thomas Seal (cc)

Neil Young rockt tegen teerzandolie Begin dit jaar gaf Neil Young in het kader van de Honor the Treaties-tour een aantal concerten waarvan de opbrengst wordt besteed aan een rechtszaak die de inheemse Athabasca-gemeenschap in de Canadese provincie Alberta voert tegen de oliewinning uit teerzand op hun grondgebied door Shell Canada. De 67-jarige Canadese rockzanger was tijdens een bezoek aan de woonplaats van de Athabasca geschrokken van wat hij aantrof. “Ik reed met mijn elektrische auto in de buurt van de teerzanden. Het stonk er ontzettend, mijn keel en ogen brandden, terwijl ik nog 40 kilometer verwijderd was van het daadwerkelijke exploitatieterrein bij Fort McMurray”, aldus Young. Tijdens de persconferentie voorafgaand aan deze tournee noemde hij de teerzandindustrie “op hol geslagen, hebzuchtig, destructief en respectloos.” Ook haalde hij fel uit naar de Canadese regering van premier Stephen Harper die hij verweet “de toekomst van de kleinkinderen van Canada op te offeren aan korte termijn financieel gewin”. Bron: thestar.com

VERENIGD KONINKRIJK

Schaliegasblokkades met molenwiek en superlijm

Met een molenwiek van 17 meter lang en 1500 kilo zwaar blokkeerden actievoerders een schaliegasbouwplaats in Barton Moss, vlakbij Manchester. Het bedrijf IGas heeft daar een vergunning om tot 3000 meter diep naar schaliegas te boren. “Een grotere afhankelijkheid van gas leidt tot hogere energierekeningen en meer vervuiling. Dat we dit pad inslaan is te danken aan de invloed van de grote energiebedrijven”, stelt Rachel Thompson van Frack Free Greater

Manchester. “We moeten samen vechten voor een eerlijker, schoner en democratischer energiesysteem waarin de grote energiebedrijven niet de baas zijn.” Ook het nieuwe jaar begonnen de activisten met creatieve blokkades. Een vrouw plakte zichzelf met 'superlijm' aan het hek van de site vast. De vrachtwagens die af- en aan rijden op de bouwplaats konden er twee uur lang niet door. Een paar dagen later zetten twee andere vrouwen hun auto voor de ingang van de site,

om vervolgens een vat met beton door de bodem van hun auto te laten zakken, en zichzelf aan het vat vast te plakken. Volgens een onderzoek van de Universiteit van Nottingham is de publieke steun voor fracken en schaliegaswinning in het Verenigd Koninkrijk aanzienlijk gedaald sinds de protesten afgelopen zomer in Balcombe in West Sussex. Bronnen: Transition Heathrow, Grist

SRI LANKA

Handschoenenfabriek gedaagd om watervervuiling

Friends of the Earth Sri Lanka daagt Venigros Dipped Products voor de rechter. De handschoenenproducent zou het water rond het dorp Rathupaswala vervuilen. Venigros verwerkt rubber tot latex handschoenen. De dochteronderneming van de Hayleys Group bedient daarmee 5 procent van de wereldmarkt. Het grondwater in de omgeving is verzuurd, maar de fabriek stelt dat al haar afvalwater volgens de normen gereinigd wordt. Bewoners krijgen nu drinkwater uit tonnen, maar

klagen over tekorten en over de twijfelachtige kwaliteit. Friends of the Earth daagt ook de Sri Lankaanse milieuautoriteit, omdat die haar werk niet goed heeft gedaan. In Rathupaswala en nabijgelegen dorpen die met de vervuiling kampen wordt al maandenlang geïmagineerd tegen de fabriek. In augustus zette de politie waterkanonnen en traan-gas in tegen de demonstranten. Drie van hen kwamen om het leven nadat het leger het vuur opende. Bronnen: Friends of the Earth, Daily Mirror e.a.

“De tegencultuur valt niet te vestigen met een minimum aan werk en discipline”, constateerde provo/kabouter Roel van Duijn begin jaren zeventig. De culturele revolutie, een decennium ervoor begonnen, was nog in volle gang. De grijze tijden van gehoorzaamheid, spaarzaamheid en deugzaamheid waren voorbij, iedere vorm van discipline werd hartstochtelijk afgeschud. Maar Van Duijn ondervond toen al de keerzijde hiervan; toen het tijd was om de ideeën te realiseren bleek het merendeel van het “provotariaat” niet vooruit te branden. Het is een mooi voorbeeld van de moeizame verhouding tussen vrijheid en discipline waarover Marli Huijers boek *Discipline, overleven in overvloed* gaat. Ze beschrijft de keerzijden van onze welvaart en ons onvermogen daar verstandig mee om te gaan. Met als gevolg: overgewicht, verslaving, hufterigheid, uitputting van onze hulpbronnen. De oorzaak van onze tomeloosheid ligt volgens haar, behalve in die overvloed zelf, ook in de dedisciplinering van de jaren 60 en 70.

Duivelse kapitalisten

Als ik bij haar aanbel zit ze middenin een column van Sylvia Witteman. Die windt zich

op over een artikel in *de Correspondent* over de verziekende invloed van reclame. Heel toepasselijk, gniffelt Huijer, terwijl ze voorleest hoe Witteman al in de jaren zeventig van haar moeder hoorde over die duivelse kapitalisten en hun verborgen verleidingen. Haar tijd in Rusland had de columniste doen inzien dat reclame en concurrentie tenminste zorgen voor spullen met kwaliteit. Later lees ik dat de column eindigt met de stelling dat de mens geen willoze speelbal is van het kapitalisme. Mensen bepalen na het zien van reclame echt zelf of ze iets wel of niet kopen. “Dat heet vrijheid”, besluit Witteman. Misschien hadden de boeken van Huijer en sommige collega’s haar op andere gedachten gebracht.

In ieder geval gooien zij de schuld van ons overmatige consumptiegedrag wel degelijk op het neoliberalisme. Zoals Hans Achterhuis, de voormalige Denker des Vaderlands, of Harry Kunneman, die zo mooi over “het-dikke-ik” spreekt, de zich volvreten, onverzadigbare, voortdurend ontevreden mens van nu. Zij betogen dat de markt er in het algemeen op gericht is ons te laten consumeren, en daarmee is Huijer het helemaal eens. “Wij denken dat we op zondag in vrijheid naar een warenhuis gaan om daar in vrijheid te spenderen. Als je al die gekochte

goederen vervangt door alcohol, noemen we het een verslaving. Maar nee, hierbij zeggen we: we zijn vrij. Terwijl ondertussen alle uitgaven op onze pinpas worden geregistreerd, we met camera’s worden gevolgd, al onze zoektochten op Google worden bijgehouden en er een enorme machinerie aan verleidingstechnologie bestaat die maakt dat jij zoveel mogelijk consumeert. Het is dus naïef om te denken dat je daarin niet wordt gedisciplineerd.”

Bescherming

Haar antineoliberalistische collega’s vergeten volgens Huijer voor het gemak dat onder hun goedkeuring in de jaren 60 en 70 de disciplinering van de gewone instituties (scholen, wetshandhavers, kerken) is afgeschaft. “Ze realiseren zich niet dat de denkers destijds geen antwoord hebben gegeven op het gat wat er door het wegvallen van die disciplinering is ontstaan. Achterhuis doet nu een moreel appèl: wees matig, wees zelfbeheerst. Dat werkt volgens mij niet. Je moet je heel erg bewust zijn van de disciplinerende werking van de markt, die disciplineert je om ongedisciplineerd te spenderen. Daar moet je iets tegenover stellen in de vorm van netwerken, betoog ik in mijn boek.” →

“De markt disciplineert je om ongedisciplineerd te spenderen”

Roept het woord discipline een gevoel van onbehagen op? Haal diep adem en lees vooral verder. Discipline kan namelijk onze hebzucht indammen. En dat is hard nodig als de economie straks aantrekt, met tijden van overvloed als gevolg. Filosoof Marli Huijer over nieuwe vormen van discipline als antwoord op decadentie en overconsumptie. Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

→ **Moeten we echt beschermd worden tegen de markt?**

“Ja, want de menselijke begeerte en gulzigheid zijn van nature onbegrensd. Als ik terugkijk op mijn eigen leven denk ik dat ik in de jaren negentig ook wel besmet was met het ‘keuken-en badkamervirus’. Iedereen wilde een ‘authentieke’ keuken en badkamer – zo verkocht je het een beetje. Het blijkt dat we ons gedrag aanpassen aan de stijgende welvaart, mede mogelijk gemaakt door de gasbel. Als iemand nu geen televisie of vakantie kan betalen, vinden we dat een vorm van armoede. Terwijl dat in de jaren vijftig normaal was. Toen er door ons uitgavenpatroon een financiële crisis ontstond, waren veel Nederlanders meteen weer zuinig. Maar zo gauw er rijkdom komt wordt die protestantse ethiek losgelaten voor een ethiek van spenderen, genieten, hedonisme. De wrange conclusie van beide reacties is dat het zou kunnen zijn dat ons gedrag voornamelijk geregeerd wordt door onze bankrekening. Dus dat er geen natuurlijke morele of andersoortige begrenzingen zijn die ons economische gedrag sturen.”

Nu komt er vast een maar?

“Nee, ik denk eerlijk gezegd dat het zo is. Ik vrees dat de voornaamste begrenzing van hoeveel je uitgeeft toch de bankrekening is. Je ziet dat zo gauw mensen minder geld hebben de verwarming een graadje lager gaat, ze wat minder vaak uit eten gaan, ze spullen gaan delen.”

Er zit toch ook een ideologische gedachte achter de voorbeelden in je boek: spullen delen, [www.thuisafgehaald.nl](#)?

“Ja, maar het is wel opmerkelijk dat die beweging opkomt op het moment dat mensen moeten bezuinigen. In de jaren negentig was het veel minder gebruikelijk om dingen samen op te bouwen dan nu. Ik weet eerlijk gezegd ook niet of dat hele idee van *do-it-*

ourselves stand blijft houden als het ons economisch weer voor de wind gaat. Als er veel welvaart is, kun je individualistisch zijn, en naarmate het economisch slechter gaat heb je anderen meer nodig om een bepaalde materiële rijkdom te hebben.”

Maakt een hoger budget milieuvriendelijk gedrag niet juist gemakkelijker? Je huis isoleren, zonnepanelen, biologische groenten, FSC-hout.

“Je kunt zeggen: het is een milieuverantwoorde reactie van de bovenlaag om bijvoorbeeld biologisch te eten, maar je kunt ook zeggen dat de hoger opgeleiden gezonder willen eten en biologisch eten gewoon past in dat voedingspatroon. Dus ik weet het niet. Ik zie al die hoogopgeleiden de hele wereld over vliegen en daar niet moeilijk over doen. Het zou me niet verbazen dat verantwoord gedrag een stuk minder belangrijk wordt als die hoogopgeleide zijn baan verliest; ik ben er niet zeker van of dat nou zo door een grote moraal gestimuleerd wordt. Sowieso krijgen hoogopgeleiden, misschien juist wel door die lange opleiding, veel meer zelfdiscipline mee dan minder hoogopgeleiden.”

Nu het crisis is hebben mensen iets meer oog voor de keerzijden van overmatig consumeren, maar het is vaak erg minimaal. Hoe kan dat toch?

“Volgens mij worden we ongelofelijk sterk beïnvloed door onze omgeving. We zijn zo gewend om onszelf als soeverein individu te

zien, terwijl ondertussen het grootste deel van ons gedrag wordt gestuurd door je opvoeding en je omgeving. Ik heb bijvoorbeeld een tijd geleden vanuit milieu-oogpunt besloten dat ik maar eens in de vijf jaar mocht vliegen. Alle wetenschappers om me heen, ook de milieubewuste, vliegen de hele wereld over voor congressen terwijl ik eindeloos in de trein zit. Dan denk ik toch: waarom doe ik dit eigenlijk? Vorig jaar ben ik dus toch naar een congres gevlogen, wat ook nog eens heel goedkoop was. Die omgevingsfactoren – de vanzelfsprekendheid waarmee iedereen om je heen vliegt, de financiële verleidelijkheid – maken het heel moeilijk om principieel te blijven. Dat zijn onmogelijke dilemma’s die je kunt oplossen door het uitbesteden van je gedrag aan apparaten of aan vrienden en bekenden.”

Bij niet vliegen is dat lastig – jij bent blijikbaar de enige in jouw netwerk die dat belangrijk vindt.

“Ja, dan krijg je hetzelfde als met dat badkamervirus: ik ga niet als enige in een oud keukentje staan koken. Het is lastig om als individu moreel hoogstaand gedrag te vertonen en het is ook de vraag of je dat wel van jezelf en van anderen moet eisen. Het is veel slimmer om met zijn allen wat afstand te nemen en samen te bedenken wat goed voor ons is op het gebied van milieu en te bedenken hoe we ons gedrag moeten uitbesteden of reguleren opdat we niet iedere dag opnieuw over dit soort zaken na hoeven te

denken. Die term uitbesteden komt bij de Franse socioloog Bruno Latour vandaan, hij noemt het uitbesteden van die moraal een middel om sociale normen te kunnen realiseren. Een simpel voorbeeld is dat van de autogordel: eigenlijk is het teveel gevraagd als mensen zich steeds moeten afvragen of ze die wel om hebben. Daarom gaan er tegenwoordig vaak allerlei belletjes rinkelen als iemand zijn riem niet om heeft. In feite ontnem je iemand de vrijheid om geen riem te dragen.”

Een autogordel is sowieso verplicht. Moeten dit soort dingen van overheidswege worden geregeld?

“Dat hoeft dus niet. Het is nu al zo dat gebruikers bij de ontwikkeling van technologie vaak vanaf het begin betrokken zijn. We hebben allerlei maatschappelijke en sociale normen waar we ons als puntje bij paaltje komt toch niet aan houden. Met alcohol op rijden bijvoorbeeld. Je kunt jezelf beschermen tegen dit soort gedrag door van tevoren afspraken te maken. Dat kan door als gebruikers bij ontwerpers van bijvoorbeeld auto’s te gaan zitten, maar ook bij ontwerpers van politieke maatregelen. Als de stad Amsterdam bijvoorbeeld schonere lucht wil, dan kun je burgers bij die besluitvorming betrekken. Natuurlijk levert dat ook protest op, dat is het mooie van het democratische systeem waarin wij steeds meer zitten. Niet denken als een staat die

zijn burgers iets oplegt. Nee, het is een voortdurende interactie tussen politieke vertegenwoordigers, buurtbewoners en burgers die steeds weer samen afspreken wat ze een goede manier van leven vinden. Ook als het over milieu gaat, zul je steeds afwegin-gen moeten maken tussen verschillende factoren. Als de lucht en het water schoon zijn en er is geen onderwijs, dan is het leven toch niet helemaal optimaal. Soms moet je gewoon concessies doen.”

Je bespreekt in je boek ook de ‘verticale spanning’ van de Duitse filosoof Peter Sloterdijk, dat mensen zich optrekken aan bijvoorbeeld Nelson Mandela. We hebben natuurlijk de Duurzame Top 100, maar missen we geen echte rolmodellen voor duurzaam gedrag?

“Het lastige van Sloterdijk is dat je omhoog kijkt. Ik heb veel liever horizontale verbanden, dat ik iets lees over een inspirerend project en me realiseer: dit is ook mogelijk. Bijvoorbeeld het project Vakmanschap/Skillcity in Rotterdam, wat ik in mijn boek aanhaal (zie ook *Down to Earth* #15, februari 2013). Jongeren in achterstandswijken krijgen een geïntegreerd programma aangeboden van judo, tuinieren, filosoferen en koken. Die worden zich zo bewust van hoe hun omgeving eruitziet, wat hun netwerken zijn, waar hun voedsel vandaan komt, hoe ze dat klaar kunnen maken. Hierdoor krijgen ze automatisch oog voor milieu-

aspecten. Op die scholen wordt de CITO-toets opeens ook beter gemaakt. Aandacht voor zo’n prachtig voorbeeld kan wellicht tot navolging leiden. En niet als je zegt: dit is de moraal.”

Heeft onderwijs daarin een rol?

“Het is goed dat we kinderen niet meer opvoeden tot gehoorzame burgers, maar je kunt kinderen wel autoritatief opvoeden. Dus samen kijken: waar liggen eigenlijk de grenzen. Zelfs met heel jonge kinderen kun je bespreken hoe je er samen voor kunt zorgen dat de wereld als zij honderd zijn nog steeds schoon is, met schoon water en schone lucht. Kinderen weten heel goed dat je dan je gedrag moet begrenzen. En dat moet je al op jonge leeftijd handhaven, bijvoorbeeld dat papier in de papierbak moet en vuilnis in de prullenbak. Een kind weet niet uit zichzelf hoe het zich in zo’n excessieve wereld moet handhaven.”

De grootste uitdaging is voorkomen dat we ons, zo gauw er meer welvaart is, weer enorm hedonistisch gaan gedragen. Dat kan door ons te disciplineren via netwerken en apps. Moet Milieudefensie apps gaan ontwikkelen?

“Ik vind dat je onmiddellijk om de tafel moet gaan zitten met app-bouwers. Niet denken: al die kapitalistische systemen zijn verschrikkelijk. Nee, ook binnen die ICT-bedrijven is milieu een belangrijk onderwerp. Dus schuif gewoon bij die grote ondernemingen aan en ga overleggen hoe je apps kunt ontwikkelen die milieuvriendelijk gedrag stimuleren. Zorg er dan wel voor dat die netwerken van mensen niet meteen in een geglobaliseerd systeem terechtkomen waar alle informatie verzameld en gecontroleerd wordt. Juist door als gebruikers en als organisatie aan te schuiven bij zo’n ICT-onderneming kun je veel meer eisen stellen en proberen je eigen macht te gebruiken om te zorgen dat er producten komen die gebruikersvriendelijk zijn.” □

“Juist nu moeten we nadenken over het soort begrenzingen die we moeten inbouwen om onze eigen onbegrensdheid in te dammen”

Mestbeleid drijft op fraude

De Nederlandse veestapel produceert veel te veel mest. De problemen die dat oplevert, moeten met mestbeleid worden getemperd. Maar de fraude blijkt zo fors, dat de problemen zich juist opstapelen. “Ik heb niet zo’n behoefte de methoden uit de doeken te doen, want dan gaat er nóg meer gefraudeerd worden.”

Tekst Michiel Bussink Beeld iStockphoto

Elke Nederlander kan jaarlijks zo’n vijftientig keer een bad nemen, telkens gevuld met verse stront. Dit even ter visualisatie van de 71 miljard kilogram mest, meer dan 4.000 kilo per Nederlander, die de veestapel hier jaarlijks uitpoept. In principe is die mest mooi waardevol spul. Het houdt de vruchtbaarheid van de bodem op peil waar vervolgens volop aardappelen, gras of graan kan groeien. Alleen hebben we zóveel dieren per hectare, het hoogste aantal ter wereld, dat het nogal uit de hand is gelopen: er is gewoon veel te veel mest. Waardoor grond- en oppervlaktewater in grote delen van Nederland is vervuild, een flink deel van de soortenrijkdom in de Nederlandse natuur is uitgestorven of ernstig bedreigd en de Europese maximum-normen voor uitstoot bij lange na niet worden gehaald. Tel daar de naar verwachting 20 procent extra melkkoeien die er vanaf 2015 met de afschaffing van het melkquotum gaan komen nog maar bij op. Voor de aanpak van het mestoverschot vertrouwt de overheid op mestwetgeving. Alleen worden de officiële mestregels niet altijd netjes nageleefd: er wordt fors mee gefraudeerd. Gaat het nieuwe beleid van staatssecretaris Dijkema, waaronder verplichte mestverwerking in fabrieken, daar verandering in brengen?

Mestwetten

De ‘wet van behoud van massa’ gaat ook in Nederland op. Scheepsladingen vol veevoer worden er de Rotterdamse haven binnengebracht. En vervolgens via de honderd miljoen kippen, 12 miljoen varkens en 4 miljoen runderen (waarvan 2 miljoen melk-

vee) omgezet in eieren, vlees en zuivel plus scheepsladingen vol mest, waartegen de Nederlandse bodem, lucht en water niet bestand zijn. Sinds zo’n dertig jaar wordt geprobeerd met beleid het mestprobleem aan te pakken. De Interimwet beperking varkens- en pluimveehouderijen moest vanaf 1984 de hoeveelheid op het land gebrachte mest binnen de perken houden. Omdat die wet onvoldoende werkte werd twaalf jaar later het Mineralen Aangiftesysteem (Minas) ingevoerd. Waarna het Europese Hof van Justitie er in 2003 aan te pas moest komen om te concluderen dat ook met dat systeem nog steeds te veel mest in het milieu terecht komt: Nederland liep niet in de pas met de Nitraatrichtlijn van de EU, was de conclusie. Nieuwe regels bepalen daarom sinds 2006 wanneer op welke gronden agrariërs mest mogen uitrijden, daarnaast moeten ze een mestboekhouding bijhouden. Toegekende ‘dierrechten’ schrijven een maximum aantal kippen en varkens per boer voor. Daarnaast werd de melkveestapel tot nu toe binnen de perken gehouden door een melkquotum. Desondanks lukt het Nederland niet zich aan de Europese nitraatrichtlijn te houden. De EU verleent Nederland daarom ‘derogatie’: toestemming om in plaats van 170 kilo (de Europese norm), 250 kilo stikstof per hectare uit te stoten. Die toestemming was eind 2013 verlopen, maar via onderhandelingen probeert Nederland de ‘derogatie’ verlengd te krijgen.

Groene energie

Op dit moment worden nieuwe belangrijke hoofdstukken geschreven in de historie van het Nederlandse mestbeleid. Sinds 1 januari

is het verplicht om het teveel aan (nitraat in) mest te verwerken in fabrieken, zodat de mest kan worden geëxporteerd of vergist, om het te verkopen als ‘groene energie’. “Mestprobleem opgelost, schaf de dierrechten voor kippen en varkens maar af”, vonden de boerenbelangenorganisaties, die hoopten daarmee de veestapel weer te kunnen laten groeien. Maar staatssecretaris Dijkema heeft zelf vooralsnog te weinig vertrouwen in die mestverwerking: de beoogde verwerkingsfabrieken komen maar moeizaam van de grond, onder andere omdat omwonenden er vaak bezwaar tegen maken. De staatssecretaris liet daarom in december weten de dierrechten tot 2018 te willen handhaven “als stok achter de deur.” Ook vindt ze dat de melkveehouderij na afschaffing van het melkquotum in 2015 grondgebonden moet blijven, al is nog niet duidelijk hoe ze dat invult.

Zwarte mest

De voortdurend veranderende en in aantal toenemende mestregels hebben de boel er niet helderder op gemaakt. Waardoor het toezicht op de naleving van die regels een probleem is, ook omdat het financieel nogal aantrekkelijk is om ze niet al te serieus te nemen: er wordt veel gefraudeerd met mest en mestverwerking. Heel veel zelfs, werd de afgelopen weken duidelijk: “In bepaalde delen van Nederland is 40 procent van de mest zwart”, zei bijvoorbeeld LTO-voorman Jaap Haanstra. Niet zozeer duidend op de kleur van de dierenpoep, maar op de illegale mestpraktijken. Op de bijeenkomst in Groningen waar Haanstra sprak, werden verschillende voorbeelden van fraude in Noord-Nederland →

“30 tot 40 procent van het totale mestvolume in Zuidoost-Nederland wordt illegaal verhandeld” Cumela, brancheorganisatie mestverwerkers en -transporteurs

→ genoemd. Op papier wordt dan bijvoorbeeld drijfmest van veehouders naar akkerbouwgronden 10 kilometer verderop gebracht of geëxporteerd, maar in de praktijk bijvoorbeeld naast de stal op het land gebracht. Omdat dat makkelijker is én goedkoper. Een Noord-Nederlandse plattelandsbewoonster, waarvan de naam bij de redactie bekend is, vertelde: “In september nog vernam ik van een boer die aan weidevogelbeheer doet, dat hij op papier en dus tegen betaling mest van een buurman afneemt, zonder dat de mest daadwerkelijk bij hem wordt uitgereden. Hij werkt dus mee aan fraude.”

Veel foefjes

Uit andere delen van Nederland komen vergelijkbare verhalen: “30 tot 40 procent van het totale mestvolume in Zuidoost-Nederland wordt illegaal verhandeld”, stelt Cumela, brancheorganisatie van mestverwerkers en -transporteurs. Dat baseert de organisatie op een rondgang langs de aangesloten organisaties. Die klagen over de grote hoeveelheden mest die illegaal worden afgezet en het gebrek aan handhaving. Hoe hard die 30 tot 40 procent precies is, kan Cumela niet zeggen. Woordvoerder Hans Verkerk: “Het gaat om een inschatting, gebaseerd op signalen van onze organisaties in de regio.” Omdat het nu eenmaal om illegale acties gaat, zijn harde cijfers lastig boven tafel te krijgen. “Zelfs de Voedsel- en Warenautoriteit (VWA) lukt het niet om het te bestrijden, anders zouden ze het wel doen.” De drang om te frauderen komt volgens Verkerk vooral van agrariërs: “Die moeten veel geld betalen om mest af te voeren.” Via de officiële weg dan, de illegale is veel goedkoper én makkelijker. “Ik heb niet zo’n behoefte om uit de doeken te doen hoe dat precies in zijn werk gaat, want dan doe ik mensen ideeën aan de hand en wordt er nog meer gefraudeerd”, zegt Verkerk.

“Er zijn heel veel foefjes om te frauderen”, vertelt Joop van Leijsen, mestdistributeur in Zeeland en aangesloten bij Cumela. “Ik zit dagelijks tussen de boeren: ze vertellen me alles. Je kunt bijvoorbeeld grond huren op Texel en dan de mest op papier daarnaartoe brengen. Er worden ook heel veel nep-monsters gemaakt. Veehouders zetten transporteurs onder druk om met monsters te knoeien, zodat er officieel meer wordt afgevoerd dan in werkelijkheid.” Hoe verder weg de mest moet worden afgezet, hoe duurder het wordt. “Als het naar hier ergens op Tholen toe gaat, kost het 6,5 euro per kuub, maar van hieruit naar IJsselstein kost het tien tot twaalf euro per kuub.” De onlangs ingevoerde verplichte mestverwerking, die het vooral van de export van bewerkte mest moet hebben, maakt alles nog veel duurder. “Waardoor de fraude alleen maar zal toenemen”, volgens Van Leijsen. “Als het op papier maar klopt is het motto, niet alleen van fraudeurs, maar ook van de politiek, de Voedsel- en Warenautoriteit en standsorganisaties.”

Maatregelen

Boerenorganisatie LTO, branchevereniging Cumela en Transport en Logistiek Nederland hebben samen met staatssecretaris Dijksma aangekondigd de fraude strenger te willen aanpakken. Ze denken bijvoorbeeld aan een onafhankelijke bemonstering van mest en het inbouwen van vaste GPS-apparatuur in mesttransportmiddelen. Van Leijsen is voorstander van die maatregelen, maar betwijfelt of het voldoende zal zijn. Want tegelijkertijd wordt de fraudedruk, behalve door de verplichte mestverwerking, ook groter door het groeiende aantal melkkoeien: vooral in Oost-Nederland schieten de afgelopen tijd de nieuwe en grotere stallen uit de grond van boeren die vooruitlopen op de afschaffing van het melkquotum in 2015.

De staatssecretaris heeft aangekondigd dat ze de melkveehouderij grondgebonden wil houden, maar heeft het voorstel van Milieu-defensie en Natuur en Milieu om maximaal twee koeien per hectare te laten grazen, niet omarmd: ze wil dat er een maximum aan fosfaat per hectare door de koeien wordt uitgescheiden. Dat is moeilijker te controleren dan het aantal koeien per hectare en dus ook fraudegevoeliger.

Ammoniakdeken

Tonny Stoltenborg van Stichting Natuur en Milieu Aalten woont in zo’n gebied waar de boeren zich voorbereiden op een grotere veestapel. “Er ligt een enorme ammoniakdeken over grote delen van de Achterhoek.” Behalve met de mest in vaste en vloeibare vorm, wordt er volgens hem ook gefraudeerd met luchtwassers in de stallen, die de ammoniakuitstoot moeten beperken. “Onlangs was er hier in de buurt nog een geval van een boer die ze op papier al vijf jaar had, maar in de praktijk niet. Hij kwam er zonder boete van af.” Officiële cijfers onderbouwen die praktijk van ontbrekende of niet werkende luchtwassers. Het RIVM spreekt van “naleeftekorten bij luchtwassers in de intensieve veehouderij waardoor de veronderstelde emissiereductie van de werking van luchtwassers voor de helft teniet gedaan wordt.” Officieel is het mestoverschot in Nederland 20 procent. Maar door wijdverbreide fraude is dat feitelijk flink groter en dus zijn ook de veroorzaakte problemen nog veel groter dan in de beleidsstukken waarop de overheid zich baseert. Maatschappelijke onrust daarover is er nauwelijks en over een kleinere veestapel als een werkbare oplossing, hoor je vrijwel niemand. Stoltenborg: “Het voornaamste doel van de overheid is blijkbaar dat de schoorsteen moet blijven roken. In plaats van beter, wordt het daardoor steeds gekker. Daar word je niet vrolijk van.” □

“Veehouders zetten transporteurs onder druk om met monsters te knoeien, zodat er officieel meer wordt afgevoerd dan in werkelijkheid” Joop van Leijsen, mestdistributeur in Zeeland

Hendrik Rietman, 31, plantenveredelaar Veredelt sojazaden voor Nederlands klimaat www.BioBred.nl

Vanwaar die passie voor soja? “Ik wilde ondernemer in de plantenverdeling worden en zag toekomstperspectief voor soja: die wordt overal in gebruikt en eigenlijk over de hele wereld verbouwd, maar nauwelijks op ons continent of in Nederland.” **Tegen welke obstakels loop je tijdens het veredelen aan?** “In Nederland moet de opbrengst hoog zijn omdat de grond erg duur is, anders is het onrendabel. Daarnaast valt het niet mee om ervoor te zorgen dat de planten half september klaar zijn voor de oogst. In Zuid-Amerika is het seizoen langer en de gemiddelde dagtemperatuur hoger. Planten hebben een behoorlijke warmte nodig om zich snel te kunnen ontwikkelen.” **Wat is je beweegreden?** “Ik vind de problematiek rond soja interessant, maar dat drijft me niet: dat kleine beetje Nederlandse productie zal de import niet stoppen. De enorme groei van de wereldconsumptie van eiwitten drijft me wel. Een slechte oogst in Zuid-Amerika heeft effect op al het eten waarin eiwitten zitten. Als boeren hier soja verbouwen, kunnen ze zich een beetje indekken tegen dit soort risico’s.” **Heeft de melkveehouderij van je ouders hiermee te maken?** “Wel een beetje, je ziet dat de marge wegvalt als de prijzen voor het voer toenemen. Een varkensboer met akkers kan in plaats van graan ook soja verbouwen. Dat gaat trouwens vooral naar varkens en kippen, nauwelijks naar koeien.” **Europa wil in 2020 de helft van het veevoer (vaak soja) zelf produceren. Realistisch?** “In Nederland gaat dat sowieso niet lukken, in landen als Roemenië en Oekraïne is wel wat uitbreiding mogelijk. Maar het wordt een hele uitdaging.” **Wanneer is jouw bonenzaad te koop?** “Ik hoop in 2018, dan ben ik negen jaar bezig.”

“Soja wordt overal in gebruikt en eigenlijk over de hele wereld verbouwd, maar nauwelijks in Nederland”

Afkicken nu het nog kan

De gascrisis met zijn aardbevingen schokt niet alleen de bewoners van Groningen. Het is een alarmbel voor heel Nederland. Een te snelle gaswinning is niet alleen slecht voor het milieu, maar ook voor de economie.

Tekst Harry Perrée Beeld Kees van de Veen / Hollandse Hoogte

Het leek toch een *fair deal*. Om de Groningers die protesteren tegen de gaswinning die aardbevingen veroorzaakt en hun huizen doet scheuren te moeten te komen, beloofde minister Kamp van Economische Zaken de Groningse gasproductie de komende drie jaar terug te brengen naar achtereenvolgens 42,5 miljard kuub in 2014 en 2015 en 40 miljard kuub in 2016. Daarnaast komt er in vijf jaar tijd 1,2 miljard euro beschikbaar voor schadevergoedingen en investeringen in de Groningse economie. De Groningers bleven echter boos. Logisch, want ze kregen een sigaar uit eigen doos. “De productie moest toch al terug en de schade moet je sowieso vergoeden”, vat hoogleraar energie en duurzaamheid Catrinus Jepma van de Rijksuniversiteit Groningen samen. De overheid heeft vastgelegd om in tien jaar maximaal 425 miljard kuub gas te winnen in Groningen; gemiddeld 42,5 miljard per jaar. De afgelopen jaren was de productie vanwege koude winters fors hoger. “Dus men moest al terug”, legt Jepma uit. “Dat is het beleid van het ministerie van Economische Zaken zelf. Kamp deed alsof hij een enorme concessie deed. Omdat het gerelateerd wordt aan het extreme jaar 2013, waarin 54 miljard is gewonnen, is het een te mooie voorstelling van zaken.”

Achterdeur

Dat de productie in het meest risicovolle gebied (rondom Loppersum) komende drie

jaar met 80 procent wordt verminderd, is volgens Geert Ritsema van Milieudefensie niet meer dan een ondermaatse pleister op de wonde. Ritsema verwijst naar het advies van het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM). Dat zegt dat door het terugschroeven van de Groningse aardgasproductie met 40 procent de kans op en zwaarte van aardbevingen afneemt. De winning bij Loppersum zou helemaal gestopt moeten worden, aldus het SodM. Nu Kamp heeft besloten de vijf putten bij Loppersum op een laag pitje te laten draaien, blijft de achterdeur open om bij een koude winter toch weer meer gas te winnen. Hoogleraar energiesysteemanalyse André Faaij is kritisch over het opsouperen van de Nederlandse gasbel. “Hoe akelig voor de bewoners ook, die aardbevingen zijn misschien wel een *blessing in disguise* omdat we nog behoorlijk vroeg een echt ernstige waarschuwing krijgen.”

Het hoge tempo van gasproductie laat niet alleen de bodem trillen en beven, maar ook de economie. “Er wordt nog steeds veel gas geëxporteerd, tegen een behoorlijk lage prijs. Het pijnlijke is dat we daar op dit moment geld mee verdienen, maar het gas deels uitverkopen”, aldus Faaij, die op 1 april wetenschappelijk directeur van de *Energy Academy Europe* in Groningen wordt. “Terwijl we weten dat als die gasproductie in gaat zakken, in 2030, 2040, we de productie moeten vervangen door import. Import zal veel duurder zijn dan waarvoor we ons gas nu verkopen.” Jaarlijks verdient de overheid 12 tot 15 miljard euro aan het gas. Als dat wegvalt in de

begroting en er komt een even zo grote kostenpost voor terug, scheelt dat 24 tot 30 miljard. “Dat is een slok op een borrel.” Daar komt bij dat gas door zijn flexibele inzet een strategische rol speelt – als de stroom van zon of wind hapert, kun je snel en makkelijk gascentrales aanzetten. “Het is beter de gasreserves die Nederland heeft vanuit dát punt te bekijken en niet zozeer vanuit contracten of jaarlijkse inkomsten.” Vergeet het jaarlijkse productievolume en smeer de gasproductie uit, adviseert hij. Het bulkgebruik – huishoudens, glastuinbouw en industrie draaien grotendeels op gas – moet dan plaatsmaken voor een hoogwaardige rol van gas “als een opgeslagen energiebron die je als flexibele buffer kunt inzetten. Zo’n visie op onze gasvoorraad zie je nauwelijks.”

Schaliegas

Die visie zou volgens de hoogleraar een snellere overstap naar duurzame energie en meer energiebesparing behelzen. De huidige reactie van de overheid op de Groninger gascrisis wijst niet in die richting. Milieudefensie vreest dat nu de gaswinning op oude voet doorgaat, winning van schaliegas dichterbij komt. Ritsema: “Als het Groninger aardgas op is, raken politici in paniek, want wat dan? Uit niks blijkt dat ze nu vooruitkijken. Dus is de kans groot dat er wordt gezegd: laten we dan maar een paar jaar schaliegas opboren.” Hoogleraar Jepma vindt het speculatief om dat verband te leggen. Zijn collega Faaij ziet wel gevaar: “Schaliegaswinning in een vol

land als Nederland gaat ontzettend duur worden. Maar het is een mogelijkheid.” Zeker als Nederland aan het infuus met Gronings gas blijft, en we straks gas moeten halen uit Rusland of Algerije. En zelfs al vereist schaliegas veel booractiviteiten en infrastructuur, en veroorzaakt het risico’s voor het grondwater. “Schaliegas is voor Nederland extra interessant omdat we die heel verfijnde gasinfrastructuur hebben. Die is geld waard op het moment dat je daarvan gebruikmaakt”, legt Faaij uit. “Zo is er ook vanuit Economische Zaken naar gekeken: ‘dan heb je toch een jaar of tien gebruik (van de gasinfrastructuur) te pakken.’ Ik denk: wat ga je daarvoor overhoop halen? En je stelt natuurlijk het investeren in infrastructuur voor duurzame energie uit.” Uitstel leidt tot een *lock-in* in de fossiele wereld, voorspelt Faaij. “Dat is puur econo-

misch gezien – even los van milieuarargumenten – heel erg dom. Op het moment dat je nu doorpakt met duurzame energie – dat zie je ook in Duitsland en Denemarken – kun je de kosten verlagen van de inzet van duurzame energie.” Het leidt immers tot innovatie en eigen industriële activiteiten. “Op het moment dat je dat uitstelt gaan er steeds meer buitenlandse spelers met die voordelen vandoor.”

Melkkoe

In de discussie die de Groninger gascrisis heeft losgemaakt, zowel over aardbevingen die huizen doet scheuren als over gemiste kansen voor duurzame energie, zwijgen twee hoofdrolspelers als het graf. “Er is weinig aandacht voor Shell en Exxon die de productie voortdurend willen opjagen met het oog op de beurskoersen en het aandeel-

houdersprofijt op de korte termijn”, constateert campagneleider Ritsema. Jepma ziet dat het Groninger veld decennialang een *cash cow* is geweest voor de twee giganten. “Nu er aardbevingen zijn, laten ze alle respons over aan de NAM, wat toch gewoon een bijkantoor is van Shell en Exxon. Je zou verwachten dat de hoofdkantoren hier een opvatting over hebben.” André Faaij vindt het niet zo heel erg vreemd: “De nu voormalig topman Peter Voser was heel duidelijk: de *business* van Shell zal komende decennia vooral uit olie en in toenemende mate uit gas komen, veel minder uit duurzame bronnen.” □

Dit bord in een weiland tussen Hoogezand en Sappemeer refereert aan de ontdekking van het Groningse gasveld bij Slochteren op 29 mei 1959.

“Hoe akelig ook, die aardbevingen zijn misschien wel een *blessing in disguise* omdat we nog behoorlijk vroeg een echt ernstige waarschuwing krijgen”

André Faaij, hoogleraar energiesysteemanalyse

De Arctic 30 zijn vrij, nu al die anderen nog

Opluchting alom toen Rusland de Arctic 30, 28 Greenpeace-activisten en twee journalisten, vrijliet. Maar hoe vergaat het minder bekende milieuactivisten? Welke gevaren lopen zij? Een portret van 30 bedreigde, vervolgte of vermoorde milieustrijders. Tekst **Freek Kallenberg** en **Myrthe Verweij**

In maar liefst 46 landen werden in totaal 860 protesten georganiseerd voor de vrijlating van de ‘Arctic 30’: de 28 actievoerders van Greenpeace en twee journalisten aan boord van de Arctic Sunrise. In september enterde de Russische kustwacht dit schip tijdens een actie tegen olieboringen in het Noordpoolgebied. De opvarenden werden ingerekend en zaten ruim twee maanden vast. Greenpeace zette alles op alles om

haar actievoerders weer vrij te krijgen. Hun petitie voor vrijlating van de Arctic 30 werd door meer dan 2,6 miljoen mensen getekend. Talloze regeringsleiders en beroemdheden riepen Poetin op de activisten te laten gaan. Juristen, billboards, voedselpakketten voor in de bajes: op elk vlak waarop er maar steun verleend kon worden, gebeurde dat ook. Terecht, en met succes. Met milieuactivisten die niet de middelen van Greenpeace achter zich hebben loopt het helaas vaak slechter af. Over hen gaat dit verhaal. Repressie tegen milieuactivisten neemt vele vormen aan: het inzetten van antiterrorismewetgeving bij vervolging, zwartmaken en stigmatiseren, bedreigingen en geweld van politie, leger of beveiligingsfirma’s tegen veelal vreedzame demonstraties. Milieuactivisten lopen bovendien grote risico’s te worden vermoord, en dat is de afgelopen zes jaar verergerd. Zo stelt de VN-rapporteur voor mensenrechtenverdedi- ➔

Jonathan Moylan (25), Australië Publiceerde nep-brief van de Australia New Zealand Bank waarin deze aankondigt zich terug te trekken uit de omstreden geplande Maules Creek

kolenmijn “wegens onaanvaardbare schade voor boeren en aan het milieu”. De brief werd voor echt aangezien, en aandelen van moederbedrijf Whitehaven waren tijdelijk \$314 miljoen minder waard. Moylan wordt in juni berecht en riskeert tien jaar celstraf en \$765.000 boete voor het verspreiden van valse informatie over financiële producten. standwithjono.org

Mohammed Jawwad, Bahrein Voert actie tegen vervuiling door fabrieken en leidt de Ma’ameer Environmentalists. Met een muziekkollectief maakt hij bewoners

bewust van gezondheidsrisico’s van vervuiling. Verzorgt de geluidstechniek bij demonstraties: de Theaterstraat van Bahrein als het ware. In december door gemaskerde mannen thuis gearresteerd, zat enkele dagen vast. Aangeklaagd voor ‘aanzetten tot protesten zonder vergunning’, riskeert een jaar gevangenisstraf. frontlinedefenders.org

Aardappelactivisten, België Zogenoemde veldbevrijders gingen in 2011 bij Wetteren een proefveld met genetisch gemanipuleerde aardappels te lijf. De GMO-

piepers werden door natuurlijke varianten vervangen. Sympathisanten meldten zich tijdens de rechtszaak tevergeefs als medeplechtigen. De actievoerders werden in 2013 veroordeeld tot drie maanden voorwaardelijk en een geldboete voor ‘bendevorming’, en gingen in beroep. fieldliberation.org

Na Ohn Hla (52), Birma Landrechten acti-viste, veroordeeld wegens verzet tegen de omstre-den Letpadaung koper-mijn. Zat drie maanden vast tot de ‘algehele’

amnestie in Birma in november 2013. Werd kort daarop gedagvaard omdat ze in 2007 onrust veroorzaakt zou hebben door een gebed voor de vrijlating van Aung San Su Ki te leiden. Riskeert een jaar gevangenisstraf. <http://bit.ly/MtmQy2>

Alexandre Anderson de Souza (42), Brazilië Hoofd van AHOMAR, een organi-satie die zich inzet voor de vissers in Rio de Janeiro. Keert zich met name tegen de aanleg van een gaspijp-

leiding van oliegi-gigant Petrobras door de visserij-gronden van Guanabara Bay. Hij en zijn vrouw Daize Menezes de Souza overleefden mei 2009 een aanslag op hun leven, maar worden sindsdien bedreigd. November vorig jaar werden zowel hun huis als het kantoor van AMOHAR volledig overhoop gehaald. frontlinedefenders.org

Hang Serei Oudom †, Cambodja Journalist, schreef over de illegale houtkap in zijn land. Werd in 2012 dood en verminkt gevonden in de achterbak van zijn auto. De politie-

agent die van de moord werd verdacht is in 2013 vrijgesproken. Global Witness roept op het onderzoek naar de moord te heropenen. bit.ly/1f1Y8hv

Yorm Bopha (30), Cambodja Verzet zich sinds 2007 tegen de grootschalige projectont-wikkeling en landwinning ten koste van het Beoung Kak Lake waarvoor meer

dan 20 duizend dorpelingen moeten wijken. Werd voortdurend bedreigd en september 2012 gearresteerd omdat ze twee mannen zou hebben bedreigd. December 2012 veroor-deeld tot 3 jaar gevangenis. Na talloze solidari-teitsacties kwam ze december 2013 op borg-tocht vrij in afwachting van hoger beroep. <http://bit.ly/1jHH0BF>

Elsipogtog indianen, Canada Protesteren tegen seismische testen voor schaliegasboringen. Blokkeerden eind 2013 toegang tot testsites. Na een dagenlange blokkade

viel oproerpolitie het actiekamp binnen. Veer-tig actievoerders gearresteerd, veel pepper-spray en schoten van de oproerpolitie. Vier activisten zaten eind januari nog vast. De test-boringen zijn gestopt, het bedrijf zegt in 2015 terug te komen. sacredfirenb.com

Liu Futang (66), China Partijbons, stelde ontbossing op het eiland Hainan aan de kaak. Keerde zich in blogs tegen de bouw van een kolencentrale. Gaf hier-

over in eigen beheer boeken uit. Vervolgd voor publiceren zonder toestemming, illegaal winst maken en het verstoren van de markt en de sociale orde. Zat een half jaar in voorarrest. Veroordeeld tot twee jaar voorwaardelijk. bit.ly/1fhJuU2

Adelinda Gómez Gaviria †, Colombia Lei-der van vrouwen- en boerenorganisatie CIMA, dat zich verzet tegen de goudwinning in het departement Cauca.

Organiseerde een bijeenkomst met 1500 boe-ren tegen de mijnbouw. Op 30 september werd zij na een bijeenkomst op weg naar huis vermoord. Haar 16-jarige zoon overleefde de aanslag. Vorig jaar werden in deze streek 14 vrouwen vermoord, 12 anderen ontvingen doodsb bedreigingen. frontlinedefenders.org

Jairo Mora Sandoval †, Costa Rica 26-jarige student biologie die voor dierenorganisatie Para-dero Eco-Tour werkte die zich inzet voor de bescherming van Leder-

schildpadden langs de kust bij Limón. Deze dieren zijn geliefd bij stropers. Werd op 30 mei samen met vier internationale vrijwilligsters overvallen door gemaskerde mannen. Jairo werd de volgende dag dood gevonden, de vrouwen wisten te ontsnappen. <http://bit.ly/1d7ivfv>

Rodrigue Katembo Mugaruka, DR Congo Ranger van het Virunga Nationaal Park en winnaar van Abraham Conser-vation Award. Verzet zich met lokale gemeen-

schappen tegen de oliewinning in het park door het Britse bedrijf SOCO International. Regelmatig worden zij door militairen bedreigd, geïntimideerd of gevangen genomen. Rodrigue werd op 19 september opgepakt en 17 dagen zonder proces opgesloten. savevirunga.com

→ gers in haar rapport van afgelopen najaar. Friends of the Earth International (FoEI), het netwerk waarvan ook Milieudefensie deel uitmaakt, telde afgelopen jaar meer dan honderd gewelddadige incidenten tegen, zoals zij ze noemen, verdedigers van milieu- en landrechten. De Brits-Amerikaanse organisatie Global Witness registreerde in 2013 alleen al voor de Filipijnen meer dan 25 moorden op milieu- en landrechtenactivisten.

Topje van de ijsberg
De VN-rapporteur merkt op dat de groep milieu- en landrechtenverdedigers heel divers is. Ze houden zich bezig met de gevolgen van grootschalige landbouw, mijnbouw, infra-

structuur en bouwprojecten, met de (land) rechten van minderheden en inheemse groepen, en ze voeren actie of stellen als journalist milieuproblemen aan de kaak. Op deze pagina's vind je de profielen van dertig activisten, organisaties en gemeenschappen die afgelopen jaar slachtoffer waren van repressie. Het is een verre van volledig overzicht, eerder een topje van de ijsberg. We pretenderen niet de ergste gevallen of de beste acties te hebben geselecteerd. Wel hebben we het aantal cases meestal tot maximaal één per land beperkt. En gezorgd dat de verschillende onderwerpen waarop actie wordt gevoerd terugkomen in het overzicht.

We hebben ons noodgedwongen gericht op zaken waarover informatie bekend is via media, NGO's en solidariteitsgroepen. Accurate en actuele informatie is vaak lastig te achterhalen. "Activisten die slachtoffer zijn van repressie willen soms geen publiciteit omdat dit hun leven of dat van hun gezin of gemeenschap verder in gevaar kan brengen", licht Marta Zogbi van Friends of the Earth toe. Opvallend is dat we van het Afrikaanse continent nauwelijks meldingen hebben kunnen vinden. Dat Afrika met de ook daar woedende strijd om hout, delfstoffen en land een paradijs voor milieuactivisten zou zijn, gaat er bij ons niet in. Zogbi beaamt dit.

"Er worden daar evengoed mensen van hun land verdreven vanwege oliewinning, mijnbouw of nieuwe landbouwplantages. Maar de sociale structuur en activistische beweging is om verschillende redenen zwakker dan elders. Gemeenschappen zijn zich niet altijd bewust van hun rechten. Door internationale campagnes tegen landroof en oliewinning neemt dit bewustzijn wel toe." Volgens campaigner Billy Kyte van Global Witness zijn landrechtenverdedigers echter een kwetsbare groep. "Waar verdedigers van politieke- en burgerrechten vaak goed op de hoogte zijn van internationale verdragen en wetgeving, weten vooral landrechtenverdedigers lang niet altijd dat wat ze doen iets met mensenrechten te maken heeft." Zowel Global Witness als FoEI benadrukken dat milieurechten mensenrechten zijn. Zonder toegang tot een schone leefomgeving geen welzijn, en soms zelfs geen bestaan – zoals bij inheemse gemeenschappen die van hun land verdreven worden. Ook de VN-rapporteur plaatst milieuactivisme nadruk-

kelijk binnen de mensenrechten. Zelf je leven kunnen vormgeven, je bemoeien met publieke zaken, je kritiek in vrijheid kunnen uiten: het zijn alle fundamentele rechten die in de internationale mensenrechtenverdragen zijn vastgelegd.

Antiterrorismewetgeving
Maar in landen waar nauwelijks sprake is van een democratische rechtstaat, of waar geweld met straffeloosheid wordt beloond, hoeven milieuactivisten weinig van de overheid te verwachten. Niet zelden is het juist de overheid die de rechten van activisten schendt, dan wel op zijn minst medeplichtig is aan schendingen door bedrijven, beveiligers of bendes. Ook in de Europese rechtstaten en andere westerse landen neemt het aantal schendingen toe. Marta Zogbi wijst op de recente conflicten rond fracken in Roemenië en de teerzandwinning in Australië. "Overheden stellen steeds vaker economisch gewin boven alles", meent ze. "Door het neoliberalisme en de

toenemende macht van het internationale bedrijfsleven worden de instituten van nationale staten steeds zwakker. Het bedrijfsleven kan steeds meer haar gang gaan ten koste van de democratische rechten van de bevolking en doet dat vaak op agressieve wijze." Daarnaast halen overheden sinds 9-11 steeds vaker antiterrorismewetgeving uit de kast om milieu- en landenrechtenactivisten en hun organisaties te dwarsbomen. "In Guatemala is met de groei van de mijnsector de militarisering toegenomen. Vorig jaar is zelfs een paar keer de noodtoestand uitgeroepen om de mijnbouw en aanleg van stuwdammen te beschermen", illustreert Zogbi. "In Uganda heeft de overheid, toen de oliemaatschappijen het land in kwamen, het recht op vrije organisatie ingetrokken en NGO's bedreigd. Hetzelfde gebeurt in Indonesië, waar NGO's die financiële hulp ontvangen uit het buitenland worden beschuldigd van buitenlandse inmenging. Met het argument dat de nationale veilig-

“Activisten die slachtoffer zijn van repressie willen soms geen publiciteit omdat dit hun leven of dat van hun gezin of gemeenschap verder in gevaar kan brengen” **Marta Zogbi**, Friends of the Earth

María Belén Paéz, Ecuador Directeur van de Fundación Pachamama die zich al 16 jaar inzet voor de rechten van inheemse volkeren in de Amazone die zich verzetten tegen oliewinning op hun grondgebied. December vorig jaar werd de organisatie op last van het ministerie van Milieu ontbonden en hun kantoor in Quito door de politie ontruimd op basis van een zeer omstreden decreet dat NGO's de mond moet snoeren. pachamama.org

Marc Ona Essangui (51), Gabon Coördinator van milieuorganisatie Brainforest en Publish What You Pay Gabon. Bekritiseerde mijnbouw en landroof. Veroordeeld voor laster nadat hij de kabinetschef van de president op tv beschuldigde van belangenverstrengeling rond oliepalimplantages. Zes maanden voorwaardelijk en een boete van ongeveer 10.000 dollar. Ona heeft geen spijt: "Ik zou zo weer hetzelfde zeggen." brainforest-gabon.org

Yolanda Oqueli, Guatemala Leider van Frente Norte del Área Metropolitana (FRENAM), een beweging van inwoners van San José del Golfo en San Pedro Ayampuc die zich verzetten tegen de uitbreiding van mijnbouwactiviteiten. Juni 2012 overleefde zij een aanslag op haar leven, wel raakte ze ernstig gewond. 10 juli 2013 werden er schoten afgevuurd op haar huis. Sindsdien zijn Telma en haar twee kinderen gedwongen regelmatig te verhuizen. frontlinedefenders.org

Berta Cáceres, Honduras Algemeen coördinator burgerrechtenorganisatie COPINH, die opkomt voor de rechten van inheemse bewoner van Honduras. Beschuldigd van opruiing en toebrengen miljoenen schade aan DESA-Sinohydro, bouwer van de waterkrachtcentrale bij Rio Blanco. September 2013 oordeelde een rechter dat ze in afwachting van het proces direct de gevangenis in moest, waarna Berta onderdook. Dit arrest werd in januari opgeschort, maar Berta werd toch weer opgepakt. copinh.org

Luca Abbà (38), Italië Activist tegen hogesnelheidstrein (TAV) Turijn-Lyon. Met vijf anderen veroordeeld tot vijf maanden gevangenisstraf voor geweldpleging en verzet tegen arrestatie, tijdens demonstratie in 2010 die naar verluidt juist vreedzaam was. De activisten gaan in beroep tegen de veroordeling. In de Italiaanse Susa vallei wordt al ruim twintig jaar actie gevoerd tegen de aanleg van de TAV. <http://bit.ly/1fbQp0e>

Sombath Somphone (62), Laos Zette zich in voor biologische landbouw, duurzame energie en onderwijs op het platteland. Verdween op een avond in december 2012 nadat hij werd aangehouden door verkeerspolitie in de hoofdstad Vientiane. Sindsdien is er niks meer van hem vernomen. Volgens Amnesty International doet de Laotiaanse overheid veel te weinig om de zaak op te lossen. sombath.org

Murum dam activisten, Maleisië, Sarawak Inheemse Penan worden van hun land verdreven omdat het onder water komt te staan door de Murum dam. Ze blokkeren de dam gedurende 77 dagen. Een aantal van hen werd gearresteerd. Of zij ook vervolgd worden is onduidelijk. Door het stijgende water en intimidatie door de autoriteiten hebben de Penan hun blokkade in december moeten opgeven. <http://bit.ly/1lluutl>

Jorge Tadeo Vagas, Mexico Werkt bij milieuorganisatie GAIA, die lokale gemeenschappen ondersteunt in hun verzet tegen de grootschalige verbranding van huisvuil in cementovens door CEMEX. De vuilverbranding in Huichapan werd hierdoor gestaakt. Wordt sindsdien voortdurend bedreigd. Dankzij een internationale solidariteitsactie in augustus 2013 kreeg hij enige bescherming van de Mexicaanse overheid, maar toch ontving hij nog talloze doodsb bedreigingen. no-burn.org

Magdalena Teitipac, Mexico Leden van de Magdalena Teitipac gemeenschap verdreven in februari 2013 mijnbedrijf Plata Real van hun grondgebied vanwege vervuiling door goudwinning. Later overhandigden ze de machines aan het bedrijf en verklaarden hun gemeenschap "mijnbouwvrij". Talloze leden worden bedreigd en vervolgd. De Mexicaanse overheid wil dat ze het mijnbouwbedrijf weer toelaten op hun grondgebied. educaoaxaca.org

Ts. Munkhbayar, Mongolië Milieuactivist en leider van de Unie van Mongoolse Rivieren en Meren. Protesteerde op 16 september samen met vier leden van de Fire Nation Movement met geweren en granaten voor het parlamentsgebouw tegen de versoepeling van wetten die mijnbouw in rivieren en meren tegengaan. Op 21 januari werden ze veroordeeld tot 21 jaar gevangenschap op beschuldiging van terrorisme. transrivers.org

Odey Oyama, Nigeria Directeur Nigerian Rainforest Resource Development Centre (RRDC). Strijdt samen met lokale gemeenschappen tegen palmoliegigant Wilmar die een 50 duizend hectare grote plantage aan wil leggen op grond van lokale boeren in beschermde bossen. Klaagde Wilmar en overheid aan vanwege niet naleven milieuwetten. Is sindsdien zijn leven niet zeker en dook enkele weken onder. foei.org

Evgeny Vitishko (40), Rusland Geoloog van Environmental Watch North Caucasus. Kritisch over milieugevolgen Olympische infrastructuur in Sotsji. Veroordeeld tot drie jaar strafkolonie. Vitishko gaat in hoger beroep. Ook het Europees Hof voor de Rechten van de Mens buigt zich over de zaak. Alle leden van EWNC hebben met veel intimidatie van de autoriteiten te maken. frontlinedefenders.org

→ heid in gevaar is, worden er steeds meer antiterrorismewetten aangenomen die ook het werk van milieu- en landrechtenactivisten criminaliseren.”

Verantwoordelijkheid

Wat moet er gebeuren om de activisten beter te beschermen? Volgens Kyte van Global Witnes hebben bedrijven zelf ook een verantwoordelijkheid. “Dat kan door vrijwillige afspraken tussen bedrijven. Maar om echt wat te bereiken zijn internationale wettelijke verplichtingen nodig. Bijvoorbeeld door de zogenaamde Ruggie-principes bindend te maken.” De door speciaal VN-gezant John Ruggie opgestelde principes

voor bedrijven sluiten aan bij de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Verder moeten aan leningen voor ontwikkeling voorwaarden worden verbonden: straffeloosheid moet worden beëindigd. “Investeerders moeten pas met geld over de brug komen wanneer zaken van moord of bedreiging van activisten zijn opgelost en voor de rechter zijn gebracht”, vindt Kyte. De vraag is of bedrijven en investeerders dat zonder druk van buiten zullen doen. Zogbi is daar niet zeker van. “Zelfs internationale platforms als de VN kiezen door intensieve lobby steeds meer de kant van het bedrijfsleven en weigeren de werkelijke oorzaken van milieuconflicten aan te pakken. Daarom

is het van groot belang dat landrechten- en milieuactievoerders zich organiseren en dat wij ze daarbij zoveel mogelijk steunen, organisatorisch, juridisch en financieel. FoEI probeert daar via trainingen van onze lokale organisaties aan bij te dragen.” Wrang genoeg is juist het toenemende bewustzijn dat je niet zomaar over je heen hoeft te laten lopen en het daarmee gepaard gaande verzet ook een van de redenen waardoor het aantal meldingen van repressie tegen land- en milieurechtenactivisten toeneemt. □

“Vooral landrechtenverdedigers zijn een kwetsbare groep, ze weten niet altijd dat wat ze doen iets met mensenrechten te maken heeft” Billy Kyte, Global Witness

Baskische taartgooiers, Spanje Als protest tegen de geplande hogesnelheidslijn ‘taartten’ vier activisten in 2011 een bestuurder met meringue cakes. Volgens de actie-

voerders dient de HSL slechts de belangen van de bouwbedrijven, en zal de nieuwe infrastructuur de Pyreneeën veranderen in een gatenkaas. In 2013 veroordeeld tot twee jaar voorwaardelijk voor het ‘aanvallen van een persoon met autoriteit’. In beroep. tvtazo.org

Charoen Wataksorn †, Thailand Voerde actie tegen kolencentrale en landroof. In 2004 op klaarlichte dag doodgeschoten. Daarvoor werd hij al talloze malen

bedreigd en aangevallen, of met geld benaderd om te stoppen met zijn protesten. In 2013 werd de laatst overgebleven verdachte van de moord op Wataksorn vrijgeproken in hoger beroep. Er is niemand voor de moord veroordeeld. <http://bit.ly/1niaaHW>

Prajob Nao-Opas †, Thailand Vocht tegen illegale dumping van giftig afval door fabrieken. Werd in februari 2013 op klaarlichte dag doodgeschoten. Human Rights

Watch stelt dat er in Thailand sinds 2001 meer dan dertig mensenrechten verdedigers en milieuactivisten zijn vermoord. Voor minder dan een op de vijf van die moorden zijn verdachten aangeklaagd. bit.ly/1f6yt5w

Tim Dechristopher (32), Verenigde Staten Klimaatactivist, schopte in 2008 een veiling van olie- en gasconcessies in de war door oliebedrijven te overbieden. Kaapte voor

\$1.7 miljoen dollar 9000 hectare voor de olie-industrie weg. Zat 21 maanden vast voor fraude. Kwam in 2013 vrij en studeert nu theologie. Zijn verhaal is verfilmd als Bidder #70. bidder70film.com

Cu Huy Ha Vu (56), Vietnam Advocaat, bekritiseerde bauxietmijnbouw. Daagde tot twee keer toe premier Nguyen Tan Dung voor de rechter. Werd in plaats daarvan

zelf veroordeeld tot zeven jaar tijdens showproces in 2011. Ging vorig jaar in hongerstaking tegen de omstandigheden waarin hij werd vastgehouden. Is nu onder huisarrest. bit.ly/L2h4BC

Yul Choi (64), Zuid-Korea Las veel over milieu toen hij vastzat tijdens de militaire dictatuur. Richtte toen hij weer vrij was de Korean Federation for Environmental

Pollution (KFEM) op, dat later Friends of the Earth Korea werd. In februari 2013 veroordeeld tot één jaar cel vanwege zijn campagne tegen het Vier Rivieren project, dat bestaat uit zestien dammen die het ecosysteem ontregelen. freechoiyul.net

Monique Wijn, 55, zadenbewaarder/ eigenaar kruidentuin De Godin **Mede-organisator** zadenbeurs Reclaim the Seeds www.degodin.nl, www.reclaimtheseeds.nl

Vanwaar die passie voor zaden? “Zaden zijn de basis van ons bestaan. Niet alleen voor onze huidige groenten en voedsel, maar ook voor onze toekomst, als de genetische basis van ons voedsel te smal wordt, zoals dreigt bij steeds meer privé-bezit en machtsconglomeratie, komt ons voortbestaan in gevaar. Ik ben zaden gaan verkopen zodat mensen hun eigen eetbare wilde plantentuin kunnen aanleggen – daarvoor verkocht ik wilde plantensalades via de post. Wilde planten hebben verbluffend veel vitamines en mineralen; lokaal en gratis superfood.”

Wat is je grootste uitdaging? “Bij Reclaim The Seeds gaan we praten over een landelijk zaden netwerk. Ik ben lid van Arche Noah, een Oostenrijkse organisatie met 11 duizend zadenbewaarders en een catalogus van 6.500 zaden. Zoiets wil ik in Nederland oprichten. Vroeger hielden miljoenen boeren samen de zaden in stand en ruilden en verbeterden ze. Nu is de beweging dat nog maar enkele bedrijven die zaden in handen hebben. Dat wil ik graag omkeren. In de jaren negentig heb ik bij de Alternatieve Consumentenbond allerlei acties en campagnes tegen genetische manipulatie gedaan. Nu richt ik mijn energie op wat we samen kunnen creëren. Er zijn in heel Europa organisaties opgestaan die zich verzetten, mensen realiseren zich de waarde van zaden. Je moet de kracht van de massa niet onderschatten – dat weten die transnationale ondernemingen ook.”

Heeft Reclaim the Seeds een politieke en activistische component? “Zeker, er zijn workshops over de stand van zaken in Europa. Enkele Colombianen komen vertellen over de Amerikaanse wetgeving die sinds kort in hun land geldt. Daar worden nu tonnen aan zaadgoed van lokale boeren vernietigd.”

“Zaden zijn de basis van ons bestaan”

Help Theaterstraat uit de brand

Al ruim dertig jaar ondersteunen ze acties voor een betere, groenere wereld. Talloze campagnes van Milieudefensie waren niet mogelijk geweest zonder de inzet van dit vrijwilligerscollectief uit Amsterdam. Begin december brandde hun loods uit. De wederopbouw is intussen begonnen. Want Stichting Theaterstraat wil door. Tekst **Myrthe Verweij** Beeld **Varpu**

Sairinen, Oscar Stokvis, Ivo Stumpe en Theaterstraat

Protesten tegen schaliegas met een nagebouwde boortoren. Vele acties in, bij en om de Hofvijver in Den Haag. Of een paar straten verder, bij het hoofdkantoor van Shell. De ‘varkensflat’ op de Dam. Het Bulderbos bij Schiphol. Een doormidden gezaagde bus als protest tegen de verslechtering van het openbaar vervoer. Een nagebouwd perron inclusief stop-trein, voor een beter OV. Een houten ‘fossiel’ van ruim dertig meter lang en anderhalve meter hoog op het bedreigde Zeeuwse strandje de Kaloot. De dijk van zandzakken bij de klimaattop in Den Haag in 2001. Grote houten vogels

op palen: “Trek de Groene Grens!” En dat is nog een kleine greep uit de talloze acties van Milieudefensie waar bij Stichting Theaterstraat een onmisbare rol had. Er werd een hoop gelast, getimmerd en geschilderd in de loodsen van dit Amsterdamse vrijwilligerscollectief. Daarnaast brengen de chauffeurs en bussen van Theaterstraat actievoerders van Milieudefensie sinds jaar en dag, bij nacht en ontij, naar waar de actie ook maar is. Met podia en geluidsinstallaties hielp Theaterstraat vele progressieve organisaties en initiatieven hun geluid op straat te laten horen. Tientallen buurtfeesten per jaar werden door het collectief met techniek en menskracht ondersteund.

Totdat op 3 december een grote uit-slaande brand in het Westelijk Haven-gebied ook de loods van Theaterstraat in lichterlaaie zette. Zes brandweer-korpsen werden ingezet en evenzoveel

bedrijven werden gedeeltelijk of hele-maal door de brand verwoest. De karakteristieke roodgele wagens van Theaterstraat konden op het nippertje worden gered, maar de zeecontainers met daarin de geluidsinstallatie en podiumlichten brandden helemaal uit. Net als het gereedschapshok, honderden meters kabels, en veel actiemateri-aal en decor dat Milieudefensie er had opgeslagen. Een verzekering? Die kreeg Theater-straat niet. Het is lastig om een zoge-noemde romneyloods (halfronde loods) verzekerd te krijgen. “We hebben dat wel om de paar jaar geprobeerd, maar tevergeefs”, zegt Reinier Schretlen van het collectief. Toen er eindelijk een ver-zekeraar met een offerte kwam was de premie zo hoog, dat dat geen optie bleek voor de club die alles *lowbudget* en met eigen handen voor elkaar bokst. “Er is wel erg veel stuk”, weet Reinier. En dat doet pijn. “Het meest frustre- ➔

Linkerpagina Een groot deel van de loods van Theaterstraat is door de brand volledig verwoest.

Rechterpagina met de klok mee Ook het actie-materiaal van Milieudefensie is verbrand; er wordt hard gewerkt aan de wederopbouw van de loods; de betonnen vloer van de nieuw te bouwen loods is inmiddels gestort, vrijwilligers van Theaterstraat bekijken de schade, meest rechts Reinier Schretlen.

→ rend is dat wij de hele ochtend van de brand contact hebben gezocht met de brandweer, maar er niet bij mochten van de politie. Later hoorden we dat de brandweer naar ons gezocht had. We hadden ze kunnen wijzen waar de gasflessen en het brandstofhok stonden, en de wagens veel eerder naar buiten kunnen rijden. Dat had het blussen waarschijnlijk vergemakkelijkt.” Gelukkig zijn de vrachtautowerk- en -stalplaats, een gedeelte van het laadplatform en het kantoor behouden. Van daaruit vinden de herstelwerkzaamheden nu plaats.

Want na de schok over de vernietiging van bijna alles wat er de afgelopen 35 jaar met eigen handen is opgebouwd, kwam er “onwaarschijnlijk veel hulp en steun” op gang. Tientallen vrienden van Theaterstraat, uit alle decennia en uit alle hoeken van het land, hielpen puinruimen. “Dat is echt hartverwarmend. Het houdt ons aan de gang”, vertelt Reinier, in overall bij de loods. Doorgebogen spanten zijn gesloopt, er is 30 ton ijzer afgevoerd en 40 ton overig afval. Toch: “Hoe meer we opruimen en schoonmaken, hoe groter de ramp wordt. Je moet van steeds meer dingen constateren dat ze toch echt niet meer te repareren zijn.”

▲ Actievoerders van Milieudefensie, verkleed als Rutte en Schultz van Haegen, zagen een stadsbus in tweeën als protest tegen de bezuinigingen op het openbaar vervoer. Deze stunt is in de loods van Theaterstraat voorbereid.

De loods is inmiddels van brandplaats weer bouwplaats geworden. Voor de herbouw van het afgebrande deel is er nog heel veel menskracht en geld nodig. Want de loods, gereedschappen en materialen waren naar schatting zo’n half miljoen waard. Op z’n ‘Theaterstraats’ – veel zelf doen en zoveel mogelijk tweedehands – kan er met 200 duizend euro voor redelijke vervanging gezorgd worden. Met al ontvangen donaties zijn de eerste bouwmaterialen en vervangende gereedschappen gekocht. “Denk maar niet dat jullie er zomaar mee op kunnen houden”, schreef iemand bij zijn gift. En dat is Theaterstraat ook niet van plan. De missie van het collectief ligt in de naam besloten: mensen op straat laten zien waar je voor staat, en confronteren met andere ideeën. “Acties worden gemaakt door dat je met mensen op dat moment samen iets neerzet”, vindt Reinier. En dat is ook in het tijdperk van actievoeren via internet nog steeds relevant, al is de opkomst kleiner dan vroeger. “Samen ergens letterlijk voor staan maakt je sterk, en motiveert.” Dat merken ze ook bij buurtfeesten die door bewoners zelf worden georganiseerd. “Zo’n buurt wordt daar gewoon sterker van.” □

Jij kan helpen

Milieudefensie heeft een crowdfundingactie opgezet om geld voor een nieuwe geluidsset in te zamelen. Denk aan een flinke mengtafel, microfoons, kabels. Onontbeerlijk voor toekomstige manifestaties van Milieudefensie en al die andere initiatieven wiens stem broodnodig gehoord moet worden. Doe dus mee en stort gul, via de [webpagina op Pifworld](#) of gewoon via uw eigen bankoverschrijving. Rekening 5010111 t.n.v. Theaterstraat o.v.v. schenking. Of ga naar www.pifworld.org, zoek Theaterstraat en doneer via de website. **Meehelpen klussen?** Meld je aan via theaterstraat@kollektiefampenplan.nl

▲ Tijdens de campagne Trek de Groene Grens wordt bij Theaterstraat een reuze zeeslang gemaakt.

▲ Deze slang werd later samen met bewoners opgebouwd op het strand de Kaloot dat moest wijken voor uitbreidingsplannen van de haven van Vlissingen. De Kaloot is een bekende vindplaats van fossiele schelpen en haaiantanden en, mede dankzij deze actie, behouden.

< Voor een steltloopstunt in het kader van de Gezonde Luchtcampagne dient de loods van Theaterstraat als oefenruimte.

▼ Het klimteam van Milieudefensie oefent aan de hijskraan van Theaterstraat met het uittrollen van een spandoek dat later werd opgehangen bij het knooppunt Oudenrijn als startactie van de campagne tegen luchtverontreiniging ‘Nederland in ademnood’.

< Actievoerders krijgen op het terrein van Theaterstraat een de-escalatietraining voorafgaand aan de campagne tegen Fout Hout waarbij ook tuincentra werden bezocht.

Systeme D

In veel arme landen, waar er schaarste is aan geld, grondstoffen en energie, bestaan er informele werkplaatsen waar vindingrijke ingenieurs elkaar opzoeken om samen vrijwel eender welk object of machine te maken met behulp van afgedankte materialen en werktuigmachines. Deze creatieve werkwijze wordt in voormalige Franse kolonies in Afrika aangeduid met de term *Système D* verwijzend naar het Franse werkwoord *se débrouiller*, zijn of haar plan trekken. In Kenia wordt deze aanpak aangeduid met de term *Jua Kali* en in India heet het *Jugaad*. Indiase wetenschappers slaagden er zelfs in om met afgedankte onderdelen uit koelkasten, auto’s en computers een rastertunnelmicroscop te bouwen – het belangrijkste instrument uit de nanotechnologie. Westerse fabrieken maken nauwelijks gebruik van gerecycleerde of hergebruikte materialen, met een hoog gebruik van energie en grondstoffen als gevolg. Maar recent doken ook bij ons informele en gemeenschappelijke werkplaatsen op: fab labs, hackerspaces en makerspaces. Hoewel er belangrijke onderlinge verschillen zijn, gaat het steeds om fysieke ruimtes waar de leden toegang krijgen tot een verzameling machines, gereedschappen en meetinstrumenten die een individu zich onmogelijk kan veroorloven: freesmachines, draibanken, snijwerktuigen, lastoestellen, bandzagen, oscilloscopen, enzovoort. Het idee slaat aan: er zijn intussen meer dan 1500 van deze open werkplaatsen in de westerse wereld. Eén daarvan is wel heel erg speciaal: Electrolabs in Parijs, wel dra de grootste hackerspace in Europa. De leden verbouwden hun werkplaats eigenhandig, inclusief waterleiding elektriciteitsvoorziening en sanitair. Bovendien maken ze exclusief gebruik van afgedankte werktuigmachines, die via het internet worden opgesnord en door de leden worden gerepareerd. Ook de materialen zijn vaak tweedehands. Op die manier komt Electrolabs dicht bij *Système D*, al tillen de Franse hackers het een niveau hoger door veel werktuigmachines elektronisch te besturen. In tegenstelling tot veel andere westerse makerspaces vermijdt Electrolabs grote investeringen, waardoor het lidmaatschap erg goedkoop is (15 euro per maand) en de mogelijkheden van de werkplaats snel toenemen. De ruimte wordt momenteel uitgebreid van 180 naar 1500 vierkante meter. Er komen onder meer een werkplaats voor de bouw van satellieten en telescopen bij, een stofvrije ruimte en een chemisch lab voor de productie van computerchips, en een machine voor het snijden van dik plaatstaal. Velen zullen het wellicht niet graag horen, maar als energie en grondstoffen steeds schaarser worden, kunnen de ‘ontwikkelde’ landen veel leren van de ‘zich ontwikkelende’ landen.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech Magazine* en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

In het zuidoosten van Marokko wordt het grootste zonnepark van de wereld gebouwd. Niet vreemd als je weet dat Marokko 93 procent van zijn energiebehoefte importeert. In 2020 moet 42 procent van de totale behoefte afkomstig zijn uit hernieuwbare energiebronnen.

Tekst en beeld John Stoker

Marokko kiest voor de zon

De Marokkaanse economie groeit als kool, mede door het stabiele politieke klimaat (zie kader). Daardoor neemt de vraag naar elektriciteit al jaren toe. Voorlopig lijkt daar geen verandering in te komen; in 2024 is twee maal zoveel stroom nodig als nu. Het land staat dus voor een keuze: doorgaan op de huidige voet en meer relatief goedkope fossiele brandstoffen importeren of kiezen voor groene alternatieven. Het werd het laatste. “In 2020 moet 14 procent van Marokko’s stroom komen uit zonne-energie, 14 procent uit wind en nog eens 14 procent uit waterkracht”, zegt Abdalah Mokssit (51) in zijn kantoor in Casablanca. Onder een portret van de koning hangt zijn certificaat van de Nobelprijs voor de Vrede – hij schreef als *lead author* mee aan het klimaatrapport van het IPCC van 2007. Weinig landen doen dit Marokko na, ook de

meeste rijke Europese landen niet. Toch moet het relatief arme Marokko zijn verantwoordelijkheid nemen, vindt het hoofd van het Météorologie Nationale, het Marokkaanse KNMI. “Je lost het klimaatprobleem niet op door eerst naar een ander te wijzen. Dat is niet eerlijk naar toekomstige generaties. Je zadelt hen op met een grote last. Onze laatste klimaatmodellen laten zien dat in 2050 de neerslag in heel Marokko zal dalen met 10 procent. Natte gebieden worden steppe. Huidige steppen worden woestijn. En het zullen de armste boeren zijn die het eerst getroffen worden. Als je je dat realiseert, en je je niet langer kunt verschuilen achter de zegen van onwetendheid, dan hoor je te handelen.”

Vijfduizend voetbalvelden
Dat doet Marokko voortvarend. In 2009 maakte de koning, in bijzijn van de toenmalige Amerikaanse minister van Buiten-

landse Zaken, Hillary Clinton, officieel bekend dat Marokko in 2020 op vijf locaties zonne-energie gaat winnen. Gezamenlijke capaciteit van de zonne-parken: 2000 megawatt. Geschatte kosten: 6,6 miljard euro. De plaats waar de aankondiging geschiedde: Ouarzazate, een gehucht in de Sahara op een steenworp afstand van een van de geplande zonne-energieparken. Eenmaal gerealiseerd is dit het grootste zonne-energiepark ter wereld. Daar, aan de voet van de Hoge Atlas, treffen bezoekers binnenkort vijfduizend voetbalvelden met zonnetechnologie aan. Eens lieten herders hun geiten hier zoeken naar de spaarzame vegetatie die verborgen zit tussen de keien. Nu rijden er trucks af en aan. Ingenieurs trekken kabels en leggen de fundamenten aan. “Fransen, Spanjaarden en Marokkanen plaatsen voor een Saudische onderneming zonnepanelen met een capaciteit van 160 megawatt”, zegt een opzichter

terwijl hij met zijn traditionele Marokkaanse hartelijkheid een glas thee aanbiedt. In een tweede fase komen er meer panelen bij en een 100 megawatt-zonnetoren. Voor de aanleg hiervan strijden nu zeven consortia uit Europa en het Midden-Oosten. Eind 2016 moet de capaciteit van het park immers 500 megawatt zijn. Het agentschap dat Ouarzazate en het hele Marokkaanse zonne-energieplan uitwerkt is Masen (Moroccan Agency for Solar Energy), een Marokkaanse publiek-private onderneming en een verlengstuk van de overheid met enkele ministers in de raad van commissarissen.

Evenwichtige energiemix
Wat drijft Marokko, een land dat weinig vervuult, dat een zeer lage CO₂-uitstoot per capita heeft, om te investeren in duurdere groene oplossingen? “Wij streven naar een evenwichtige energiemix die past bij Marokko”, legt Nabil Saimi, persvoorlichter van Masen uit. Vandaag de dag importeert Marokko 93 procent van zijn energiebehoefte. Vooral in de vorm van fossiele brandstoffen. Maar ook als kant-en-klare elektriciteit: 15 procent van zijn elektriciteitsbehoefte haalt het uit Spanje. “Dit

willen we graag anders zien”, zegt Saimi. “Vanuit economisch perspectief is groene energie verantwoord. Doordat we moeten importeren is het prijsverschil tussen groen en grijs voor ons relatief gering”, legt hij uit. Ook heeft groen een tweetal voordelen. Je weet wat de energiekosten over twintig jaar zijn, dat willen industrieën en zeker landen weten. Wat de prijs van olie doet, weet niemand. Daarnaast wordt Marokko zo wat energieonafhankelijker.” De persvoorlichter is in Casablanca bij een conferentie met de Marokkaanse energietransitie als thema. Topambtenaren van Franse ministeries, afgevaardigden van het

International Energy Agency (IEA), Duitse denktanks en het Marokkaanse bedrijfsleven bespreken hier de laatste ontwikkelingen. Roeland Kollen, hoofd van de economische afdeling van de Nederlandse ambassade in Rabat, is hier om een vertegenwoordiger van het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) voor te stellen aan Marokkaanse instellingen en bedrijven die betrokken zijn bij de transitie. “Het land moet wel overgaan op alternatieve energiebronnen”, zegt hij. “Marokko staat met de rug tegen de muur. Tot Marokko’s frustratie heeft het zelf nog amper olie of gas gevonden. Het importeert →

Autocratische koning

De Arabische Lente liet in Marokko weinig sporen na, al leek het in 2011 dat ook hier een grote democratische omwenteling zou plaatsvinden. In Rabat, Casablanca en Marrakech gingen tienduizenden de straten op. Ze eisten democratische hervormingen, meer gelijkheid en minder corruptie. De in het nauw gedreven autocratische koning Mohammed VI deed enkele concessies: hij schreef een referendum en vervroegde verkiezingen uit. Daarop leidde een gematigd islamistische premier het kabinet, de koning nog steeds het land. De storm ging liggen, maar er is weinig veranderd. Hierdoor bleef Marokko de aanhoudende onrust en economische terugval van landen als Egypte en Tunesië echter wel bespaard.

“Onze laatste klimaatmodellen laten zien dat in 2050 de neerslag in heel Marokko zal dalen met 10 procent” **Nobelprijswinnaar Abdalah Mokssit**

→ zich bijna failliet aan fossiele brandstoffen. Bovendien subsidieert Marokko brandstof aan de pomp. Deze omstandigheden dwingen het land om naar alternatieven te zoeken. Daarnaast wil het niet afhankelijk zijn van olie of gas uit Algerije. Met zijn buurland heeft Marokko een precare relatie.”

Politieke wil

In Algerije stagneert de energietransitie, terwijl dat land zonne-energie eerder heeft opgepakt. Het buurland beschikt dan ook over grote gasvoorraden. Maar volgens de persvoorlichter van Masen zijn er ook andere redenen waarom groene energie in Marokko wel van de grond komt. “Wij weten investeerders aan te trekken; dat moet voor een project van deze omvang. Geldschietters moeten erop kunnen vertrouwen dat jij je plannen waarmaakt. Marokko heeft een goede reputatie, altijd is het zijn financiële verplichtingen nagekomen. Bovendien heeft Marokko al een geschiedenis met zonne-energie. In de jaren negentig plaatsten we onze eerste zonnepanelen.” Vandaar dat geldschietters als de Wereldbank het project zien zitten. “Uiteindelijk gaat Marokko groen omdat de politieke wil aanwezig is. Ontbreekt die, dan is het moeilijk iets uit te voeren”, voegt Masen nog toe. Een van de conferentiegangers vertelt op voorwaarde van anonimiteit wat die politieke wil in de Marokkaanse context betekent: “Het plan heeft de zegen van de koning en die heb je nodig om een initiatief van de grond te krijgen. Je ziet het bij de aanleg van de TGV-lijn naar Rabat; bij de bouw van de haven van Tanger; die projecten lopen juist door de steun van de koning voorspoedig. Alle bureaucratische beslommingen vallen weg.”

Export Europa

De stroom uit de geplande zonneparken is volgens Masens woordvoerder bestemd voor de Marokkaanse huishoudens en industrie. Maar Marokko overweegt na 2020 meer

Desertec

Masen krijgt bij de ontwikkeling van zijn zonne-energieplan steun van het Desertec Industrial Initiative (DII), een consortium met een uiterst ambitieus doel. In 2050 moet 15 procent van de Europese elektriciteitsvraag en tweederde van de behoefte van Noord-Afrika en het Midden-Oosten komen uit duurzame energie die in de dunbevolkte woestijnen van Noord-Afrika wordt gegenereerd. De grondgedachte is dat alle woestijnen van de wereld in zes uur meer zonne-energie opvangen dan de mens verbruikt in een jaar.

Desertec bestaat uit twee delen. De Desertec foundation, een non-profit organisatie, opgericht door de Duitse tak van de Club van Rome. Zij ontwikkelen de visie. En DII, opgericht door een groep wetenschappers, beleidsmakers en industriëlen, die de visie realiseert. Circa vijftig aansprekende ondernemingen en instellingen zijn verbonden aan Desertec, waaronder Deutsche Bank, E-ON, RWE, Abengoa Solar, Unicredit.

parken te bouwen met de optie stroom te exporteren naar Europa. Via dezelfde kabel waarmee nu elektriciteit wordt geïmporteerd. Saimi: “Maar de EU heeft zijn eigen agenda. EU-politici richten zich nu op het beheersen van de crisis, maar vanzelf zal hun aandacht terugkeren naar het energievraagstuk en groene oplossingen daarvoor. Tot nu toe is nog niets vastgelegd. Maar ik geloof dat, als we de eerste fase goed afronden, er een veel grotere markt voor ons open ligt.” Toch zijn er in Marokko ook kritische geluiden te horen. Fatima Alaoui, de excentrieke oprichtster van de Groene Partij voor Ontwikkeling, vindt dat vooral Franse ondernemingen en Europa de vruchten plukken van grootschalige zonne-energieprojecten. “We hebben juist vele kleinschalige projecten nodig. Zo profiteert ook de lokale bevolking van die enorme investeringen.”

Zonne- en windenergie worden al lokaal gewonnen; in afgelegen gebieden die ver buiten het bereik van het stroomnet liggen. Het Ministerie van Energie overweegt meer van dit soort projecten te introduceren. Maar het zal even duren voordat lokale energiewinning aanslaat. In Marokko ontbreken nog milieubewuste actieve burgers die een dergelijk initiatief oppakken, zoals in Nederland of Duitsland. Of een gedegen NGO die in de armste buurten her en der in het land zonnepanelen plaatst, zoals in India. Of Marokko als het op groene stroom aankomt het Duitsland van Afrika wordt, reageert Saimi tot besluit: “De vergelijking is vleiend, maar ook Egypte en Zuid-Afrika timmeren aan de weg. We proberen gewoon een optimale oplossing te vinden voor ons land.” □

“Het plan heeft de zegen van de koning en die heb je nodig om iets van de grond te krijgen”

René Groenen, 55, biologisch-dynamische tuinder, Groentezaadvermeerdering Bingenheimer Saatgut, veredelaar/selectie Kultursaat www.degroenenhof.nl

Jouw zaden worden verkocht door een Duitse tuindersorganisatie. Waar staat die voor? “Het zijn twee aan elkaar verbonden door boeren geleide organisaties waaraan een honderdtal biologisch-dynamische bedrijven is verbonden. Bingenheimer Saatgut is de coöperatie die zaadvaste gewassen verkoopt. Kultursaat is onze onderzoeksafdeling. Onderzoek wordt meestal betaald uit de verkoop van zaden. Om te zorgen dat verkoopcijfers geen rol spelen zijn beide organisaties financieel onafhankelijk. Onze rassen mogen door iedereen gebruikt worden.”

Zouden boeren hun eigen zaden moeten vermeerderen? “Tot vijftig jaar geleden ontwikkelden boeren de rassen zelf. Er was een enorme diversiteit en kennis die inmiddels bijna volledig verloren zijn gegaan. Nederlandse boeren zijn bijna 100 procent afhankelijk van de gangbare kweekbedrijven. Wil de biologische landbouw echt volwassen worden, dan moet het kweken van zaden en rassen binnen de eigen sector plaatsvinden. Open en transparant. Daar horen zaadvaste rassen bij die, anders dan de hybriden, door iedereen nageteeld kunnen worden.

Wat moet er veranderen? “Boeren moeten worden geholpen ervoor te zorgen dat biologische landbouw gaat om lokaliteit, diversiteit en kringlopen. Als ze van hybride rassen naar zaadvaste overstappen en ze (vaak) minder gaan produceren, moeten ze financieel worden gecompenseerd. En we moeten beseffen dat patenten en genetische manipulatie niet uit de lucht zijn komen vallen. Zij komen voort uit dezelfde denkwijze als waaruit kwekersrechten en hybride rassen voortkomen. De zadencollectie van de cultuurgewassen in Wageningen noemen we bijvoorbeeld genenbank. Volgens mij is het gevaar levensgroot dat eenzijdig genetisch denken tot genetisch manipuleren leidt.”

“In de landbouw werkt de mens samen met de levende bodem, de planten en de dieren”

Blind door olie

Olie en gas halen steeds vaker de voorpagina's. Of het nu gaat om boren naar olie onder de Noordpool, de gasbevingen in Groningen, of de discussie over schaliegas. Oliebedrijven investeren steeds vaker in projecten die omstreden zijn. Voor wie wil weten waarom zijn *Uit de Olie* van Jeremy Leggett en *Schaliegas, piekolie en onze toekomst* van Richard Heinberg verplichte kost. Het boek van Leggett leest als een *pageturner*. Leggett kent de energiewereld als geen ander. Ooit begonnen als oliegeoloog, daarna Greenpeace-activist en nu directeur van een van de bekendste Britse zonne-energiebedrijven heeft hij gesprekken met iedereen in de energiesector en de politiek. Zijn persoonlijke verslag van die gesprekken is geanimeerd, spannend en soms hilarisch. In al zijn gesprekken achter de gesloten deuren van zakenbanken, ministeries en denktanks maakt hij pijnlijk duidelijk dat de gevestigde orde net als voor de bankencrisis op een haast halsstarrige manier blind is voor de risico's van een naderend olietekort en de klimaatcrisis. Hoewel ook hier sommigen na beginnen te denken over de koolstof-bubbel. We moeten zeker 80 procent van alle nu bekende fossiele brandstofreserves onder de grond laten zitten om een klimaatcrisis te voorkomen. Die reserves vertegenwoordigen een enorme waarde op de balansen van oliebedrijven, pensioenfondsen en banken. Het boek van de academicus Heinberg is veel feitelijker. Hij laat zien dat de schaliegasrevolutie in de VS deels berust op een hype. De olieproductie is er omhoog geschoten, de prijs flink gedaald, maar het is de vraag of dit lang vol te houden is. En het is twijfelachtig of het buiten de VS ook van de grond komt en de daling in de productie van 'normale' oliebronnen kan bijbenen. De ecologische nadelen van deze wonderolie zijn groot. In een extra bijlage ligt wetenschapper Ko van Huissteden, tevens voorzitter van Schaliegasvrij Nederland, die situatie in eigen land toe. Ook hier zal schaliegas het gapende gat dat de dalende productie in Groningen achter gaat laten niet opvullen. En zijn de milieurisico's van schaliegas groot.

Peter Polder

Uit de olie. Jeremy Leggett. Uitgeverij Jan van Arkel. ISBN 978 90 6224 530 7. 336 pag. €19,95.

Schaliegas, piekolie en onze toekomst. Richard Heinberg. ISBN 978 90 6224 529 1. 208 pag. €17,95.

PUBLICATIES

Crisisbesef

Terwijl het klimaat in rap tempo verandert en het verlies aan biodiversiteit gestaag doordendert, doen wij alsof er niets aan de hand is. De economische crisis, die is lastig. Maar over de ecologische crisis maken we ons nauwelijks zorgen. Hoe is dit te verklaren? En vooral, wat kunnen we daar aan doen? Om een antwoord te vinden op deze vragen interviewde Sjef Staps 24 prominente personen uit milieubeweging, politiek, wetenschap, bedrijfsleven en overheid. Waaronder Milieudefensie-directeur Hans Berkhuizen.

Over de crisis niets dan goeds. Klimaat en biodiversiteit: inspirerende gesprekken over urgentie en hoop. Sjef Staps. Uitgeverij Christofoor, 2014. ISBN 978-90-6038-694-1. 288 pag. Prijs: € 24,90

De wereld genezen

De wereld is ziek, en daar zijn religieus fanatisme, de economische crisis en de opwarming van de aarde slechts symptomen van, zo stelt de filosoof, godsdienstwetenschapper en internationale bestsellerauteur Frédéric Lenoir in zijn nieuwe boek. De breuk met de natuur en de mechanistische, op winst gerichte logica zijn hiervan belangrijke oorzaken. Toch zijn er wereldwijd voldoende initiatieven – op het gebied van microfinanciering, ecologische landbouw en mensenrechten – die hem hoopvol stemmen. Maar, zo houdt hij ons voor, we kunnen de wereld niet veranderen zonder eerst onszelf te veranderen.

Hoe we de wereld kunnen genezen. Frédéric Lenoir. Uitgeverij Ten Have, 2014. ISBN 978-90-259-0342-8. 224 pag. Prijs: € 19,99

Leve de coöperatie

Waarom verkopen de Zwitserse supermarktketens Coop en Migros al jarenlang de meeste biologische, fairtrade- en streekproducten? Omdat ze een coöperatie zijn, betoogt Dirk Barrez. Coöperatieve bedrijven stimuleren de lokale economie, zorgen voor werkgelegenheid die zekerder is, leven opvallend langer dan klassieke bedrijven en bouwen aan een democratische een sociaal-ecologische economie. Volgens Barrez kunnen ze ons zelfs voorbij het desastreuze financieel kapitalisme voeren. Toekomstmuziek? Nu al tellen coöperaties 1 miljard leden.

Coöperaties. Hoe heroveren we de economie? Dirk Barrez. Global Society vzw., 2014. ISBN 978-90-8180-341-0. 192 pag. Prijs: € 14,90 Bestellen via www.dewereldmorgen.be

FILMFESTIVAL

Nucleaire dreiging

Het Movies That Matter Festival, sinds enkele jaren neergestreken in Den Haag, overlapt dit jaar met de Nuclear Security Summit (NSS), een grootse internationale bijeenkomst waar een kleine zestig wereldleiders bespreken hoe nucleair terrorisme kan worden uitgesloten. Het festival, een initiatief van Amnesty, sluit hierop aan met een programma over kernenergie.

En waarom ook niet. Ieder jaar kijkt het festival wat actueel is en eventueel in de regio speelt om daar vervolgens bij aan te haken, vertelt directeur Taco Ruighaver. "We proberen te vertellen waarover die bijeenkomst gaat en wat daarbij komt kijken. Toevallig sluit het goed aan bij het recente *Pandora's Promise*, eerder op IDFA vertoond. Die film geeft een opvallend, onverwacht tegengeluid." Hij is namelijk pro-kernenergie, zoals *Down to Earth* eerder al beschreef.

Ruighaver is blij met zo'n controversiële documentaire. "We willen zeker geen podium zijn voor alleen linkse en activistische meningen. We kiezen er bewust voor om een film- en debatfestival te zijn en mensen onze visie op bepaalde zaken niet op te dringen. Nee, we willen het er na de films met makers, politici, beleidsmakers of andere betrokkenen over hebben: wat hebben we gezien, wat zijn de meningen en wat moet er gebeuren om dit ten positieve te keren. Dan krijg je ontmoeting en dialoog." De grootste spelers op NSS zullen, gezien de enorme veiligheidsrisico's, niet bij de debatten aanschuiven. "Maar er komen enorm veel experts naar Den Haag. Zo hebben we bijvoorbeeld Bruce Blair, de oprichter van de internationale beweging voor de afschaffing van kernwapens, Global Zero." Blair is ook uitvoerend producent van de documentaire *Countdown to Zero*, een van de vijf door Ruighaver geselecteerde films. In dit pleidooi tegen kernwapens wordt duidelijk dat de angst voor terrorisme één ding is, maar domme pech of stomme (menselijke) fouten ook een enorme bedreiging vormen. Kernbommen die per ongeluk uit een vliegtuig vallen, een weersatelliet die Rusland per abuis het signaal gaf dat ze met kernwapens bestookt werden, 'geheime' lanceercodes die bij veel te veel betrokkenen bekend waren; het is allemaal al gebeurd.

Naast de zienswaardige documentaires *Into Eternity* en *Snake Dance* draait ook de speelfilm *Grand Central*, een complex liefdesverhaal dat zich afspeelt in een Franse kernenergiecentrale. Buiten dit programma is er nog het bekroonde *A River Changes Course*, over hoe de oorspronkelijke Cambodjaanse manier van leven wordt bedreigd door de toenemende industrialisatie.

Wendy Koops

Movies That Matter Festival, 20 t/m 26 maart in Den Haag. www.moviesthatmatter.nl

Maak kans op vrijkaarten. Schrijf voor 10 maart naar redactie@downtoearth-magazine.nl of Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam o.v.v. 'Movies That Matter' en naam en adres.

ACTIE
2 x 2 vrijkaarten
Movies
That Matter
Festival

DVD

Human Scale

Architectuurfilms gaan meestal over beton en bakstenen, maar in *The Human Scale* staat de invloed van de moderne stad op de mens centraal. De documentaire zoekt in op de ideeën van de Deense architect Jan Gehl, die leidden tot de ontwikkeling van wandelstraten, het aanleggen en verbeteren van fietspaden en het herorganiseren van parken, pleinen en andere publieke gebieden in Kopenhagen en vele andere steden. Architecten en stadsplanners in o.a. Melbourne, Dhaka, New York en Chongqing blijken hierdoor te worden geïnspireerd. En dat is maar goed ook, want in 2050 woont 80 procent van de wereldbevolking in stedelijke gebieden. Want als we nu al kampen met brandstofschaarste, klimaatverandering, eenzaamheid en ernstige gezondheidsproblemen, hoe moet dat dan in de toekomst?

The Human Scale is verkrijgbaar op dvd.

Dvd winnen? Schrijf naar redactie@downtoearth-magazine.nl of Postbus 19199 1000 GD Amsterdam o.v.v. 'Human Scale' en naam en adres.

ACTIE
3 x dvd
Human Scale

BIOSCOOP

Tropisch sprookje

Over vernietiging van tropisch oerwoud horen we helaas maar al te vaak. *Once Upon a Forest* laat zien hoe in de jungle de dood altijd weer nieuw leven in zich draagt. Het duurt misschien 1500 tot 3000 jaar, maar als het de kans krijgt kan oerbos zich herstellen. Adembenemende luchtopnamen eindigen met botanist en ecooloog Francis Hallé, die ontspannen op de top van zo'n zeker 70 meter hoge reus zit te tekenen. Nu en dan vermengen de filmbeelden zich met zijn illustraties, bijvoorbeeld om geuren weer te geven. Hij vertelt, af en toe iets te gedragen maar vooral meeslepend, over deze fascinerende en vaak onbekende wereld. Van de maker van *March of the Penguins*. **Once Upon a Forest, vanaf 20 maart in de bioscopen.**

DVD

Spycam

Natuur op primetime doet het goed, heeft de EO ontdekt, de driedelige serie *Penguins Undercover* haalde zelfs 1,6 miljoen kijkers. Opmerkelijk wel, aangezien de bizarre ontberingen die pinguïns doorstaan voor hun nageslacht uitgebreid in kasraker *March of the Penguins* zijn gedocumenteerd. Nieuw aan deze serie is het gebruik van spycams: verstopt in een eivormige steen, een drijvende pinguïn (een soort badeendje) en verschillende pinguïnpoppen zijn de beesten gefilmd vanuit

het perspectief van een soortgenoot. Ook nieuw is de tropische Humboldtpinguïn. Althans, die is voor deze serie voor het eerst gefilmd.

Penguins Undercover is verkrijgbaar op dvd.

Dvd winnen? Schrijf naar redactie@downtoearth-magazine.nl of Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam o.v.v. 'Penguins Undercover' en naam en adres.

ACTIE
3 x dvd
Penguins
Undercover

Ad hoc

Laat ik eens beginnen met een gedachte-experiment. Denk aan vakbonden, buurthuizen, dagbladen, kerken, milieu-organisaties – en daarna aan wat zij met elkaar gemeen hebben. Denk vervolgens aan: thuiszorg, rechtbanken, politie, uitkeringsinstanties, gemeenten. Wat is hun gemeenschappelijke noemer? Ieder antwoord of beeld is goed. Maar toch ben ik wel benieuwd, waar u aan dacht.

Als u positief ingesteld bent en niet meteen denkt aan de ontwikkeling van de afgelopen twintig jaar, dan kwam u bij beide vragen wellicht zelfs tot hetzelfde antwoord: de overeenkomst is dat ze allemaal een bredere blik op de wereld hebben. Ze zijn allemaal betrokken bij het algemeen belang, een gezamenlijk belang. Ze zetten zich in voor “iets” wat uitstijgt boven het individu. Of voelt het negatiever? Ziet u bij de eerste groep vooral een emmer water, waarvan een groot deel is verdampt? Of nog dramatischer: een emmer met gaatjes; het water stroomt eruit. Kan ook. En de tweede groep? Nu we toch bezig zijn; ook zij kunnen met één voorwerp worden verbeeld: een stopwatch. Voor uw dossier zijn tien minuten ingepland.

Ikzelf slinger nogal tussen de eerste instelling en de laatste. Hoe kan het toch dat mensen zich steeds minder verenigen in vakbonden? Waarom lopen de ledenaantallen van milieuorganisaties terug? Terwijl iedereen weet dat je als individu nergens bent. Een nummer, dat je kunt ontslaan en langs wiens huis je een snelweg kunt aanleggen waar iedereen 130 km per uur rijdt. Astma of niet. En tegelijkertijd: waarom krijg je bij de Afdeling bestuursrecht-spraak van de Raad van State vijf minuten spreektijd? Waarom moet een dakloze via internet zijn uitkering aanvragen?

Veel mensen zeiden in de jaren 90: er moet eerst een crisis komen, voordat we de werkelijke waarden en ook elkaar weer ontdekken. Goed, als ik het journaal moet geloven (de file bij de Mediamarkt zegt mij wat anders), dan is het al enkele jaren crisis. En? De daling van leden en inkomsten van goede doelen was nog nooit zo groot. Transitie-hoogleraar Jan Rotmans houdt ondertussen de moed er in: juist kleine nieuwe clubjes van mensen gaan elkaar vinden. Vooral ‘ad hoc’. Dat zijn de zogenaamde ‘kantelaars’. Hoe ad hocer, hoe beter lijkt het.

Is dat dan de oplossing? Om eerlijk te zijn, vind ik het nogal *wishful thinking* om te denken dat je bijvoorbeeld best kunt zonder de structuren, kennis, fondsen en omvang van grote milieu-organisaties.

Maar goed, laten we het dan allebei maar doen. Met uw buurt gaat u zich druk maken over de weggesaneerde groenvoorziening. U richt een stichting op tegen die ene megastal of een verbreding van de snelweg. En als u voor de rechter staat, vraagt u of hij zijn stopwatch even opbergt, voor die ene zaak die echt belangrijk is: de uwe.

Mr. R. (Rogier) Hörchner is advocaat bij Hörchner Advocaten te Breda. Hij is gespecialiseerd in omgevingsrecht en strafrecht. Op Twitter is hij actief onder het pseudoniem @afvaladvocaat.

ADVERTENTIES

Biologische kaasmakerij sinds 1980

KLEINE HOEFPRINT

100% biologische productie 100% vegetarisch stremsel 100% vol van smaak

Kijk op www.aurora-kaas.com als je wilt weten waar de melk vandaan komt!

Kleine Hoefprint kaas & Aurora kaas is verkrijgbaar via www.aurorawebshop.nl.

Kleine Hoefprint kaas is een initiatief van Milieudefensie en JMA. Voor meer informatie kijk op www.milieudefensie.nl/kleinehoefprint

Adverteren in Down to Earth?

ADVIESBURO

CADEX

0111 643307 | info@cadex.nl | www.cadex.nl

8-13

Grafisch ontwerpers

[020] 400 40 81

www.8-13.nl

Minder ongemakkelijke leghaantjes

Eet je wel eens een ei? Dan hoort daar een haantje bij. Af en toe dan. Ach, je kent het verhaal wel, van de bloemetjes en bijtjes, maar dan met kipjes en eitjes? In de legkippenhouderij wonen bijna nooit hanen, zodat er alleen onbevuchte eieren worden gelegd voor menselijke dissens en eierkoekfabrieken. Maar aan alles komt een eind, ook aan het leggen en leven van een kip. Waarna er middels de gunsten van de haan toch op een gegeven moment bevruchte eitjes moeten komen voor een volgende generatie legkippen.

Nu wil het geval dat de natuur uit die eieren, behalve de gewenste hennetjes, ook ongeveer evenveel haantjes aflevert. Onze industriële veehouderij blijft die broertjes van de legmeisjes niet omdat ze ‘niet goed bevrucht’ zouden zijn: daarvoor hebben we ander rassen, plof-kip en aanverwanten. Dus gaan jaarlijks op hun eerste levensdag zo’n 45 miljoen haantjes in Nederland, 300 miljoen in Europa, de vergasser of hakselaar in om gevoerd te worden aan de leeuwen in de dieren-tuin. Mooie bestemming misschien, maar toch is er her en der een ongemakkelijk gevoel bij dat massale ombrengen van pril leven.

‘Zoek naar alternatieven mevrouw de staatssecretaris’, zei de Tweede Kamer. Die vond ze in Wageningen: we bouwen het fluor-gen van een kwal vast aan het geslachtshormoon van de haan. Dan leggen we de bevruchte eieren onder een lamp, waarna de dan lichtgevende eieren de mannetjes moeten zijn: hups, weg ermee, probleem opgelost. Maar niet heus, vond de Tweede Kamer, die dit geknutsel ook ongemakkelijk vond: exit lichtgevende kwalkip.

Nu is er dan toch een oplossing, zo simpel als het gezonde verstand al sinds de neolithische revolutie 10 duizend jaar geleden weet: opeten die leghaantjes, vanaf nu te koop van twee kippenbedrijven, waarvan één biologisch. Ze mogen tien tot twaalf weken blijven leven, waarna ze behoorlijk lekker zijn, kan ik u vertellen: een dag lang liep ik mee in de keuken van De Gulle Waard – uitverkoren tot Puurste restaurant van 2014. Ik heb daar recepten opgeschreven, plus een enkele uit de keuken van Bussink zelf. Sinds kort te raadplegen op www.comebackvanhethaantje.nl, inclusief de verkoopadressen. Voor de veganisten onder jullie: sorry, een volgende keer beter, dat belooft ik. Voor de vegetariërs: geen dank dat wij deeltijd-carnivoren uw problemen helpen oplossen.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michieltbussink.nl

- 1 leghaantje per twee personen
- 1 biologische citroen
- witte wijn
- handvol salie
- klont boter
- peper en zout

Verwarm de oven voor op 220 C°. Leg de haantjes in een braadslee. Bestrooi ze van binnen en buiten met peper en zout. Rasp citroenschil boven de borst en de poten. Snijdt de citroenen in parten en leg die in de haantjes. Zet de haantjes 20 minuten in de oven met de borst omlaag. Keer de haantjes en braad ze nog eens 25 minuten: het vlees moet donker goudbruin en gaar zijn. Haal de haantjes uit de oven, houd ze warm, zet de braadslee op het fornuis, giet er een klont boter, een scheut wijn en de gehakte salieblaadjes bij en schraap de aanbaksels met een houten lepel op hoog vuur los. Overgiet de haantjes met de jus en serveer ze met frietstro en de mayonaise van ei van het zusje van het haantje (recepten, zie genoemde website).

40 | februari 2014 | Down to Earth 21

Down to Earth 21 | februari 2014 | 41

Klimaatletter

Als designer van klimaatcampagne 350.org kreeg Matthew Anderson verzoeken van activisten – vaak vrijwilligers – uit de hele wereld: mag ik het lettertype van jouw artwork gebruiken? Altijd moest hij ze teleurstellen, de lettertypes waren gelicenseerd en moesten dus worden gekocht. Daar is bij lang niet iedereen geld voor. Zonde, want goede vormgeving versterkt de boodschap. Vanuit dat idee bedacht hij de Klima: een gratis lettertype voor de klimaatbeweging. Mooie bijkomstigheid is volgens hem dat het delen van dit soort tools activisten het gevoel geeft dat ze er niet alleen voor staan. Downloaden kan via <http://klima.io>, maar enkel en alleen als je geen klimaatontkenner bent én het lettertype niet voor commerciële doeleinden gebruikt.

Voordelen: Het is gratis en mooi. Ook geschikt voor talen waarvan je nog nooit gehoord hebt, van Afar (Ethiopië) tot Zazaki (Turkije), en dus met bijbehorende streepjes, dakjes, puntjes en onderhangende halve vijfjes.

Nadelen: Soms is een eigen smool – herkenbaarheid – gewenst. En dus een eigen huisstijl en eigen typografie. En hoewel het lettertype geschikt is voor internet, is het niet “gehint”, waardoor het onscherp wordt bij oudere webbrowsers of kleinere fonts.

Bovenstaand stukje is gezet in de Klima.

Gekke Groente Helden

U kent ze vast al, de meiden van Kromkommer. Ze zetten zich in om 'gekke groenten' te redden van de afvalbak. Puur en alleen vanwege hun afwijkende uiterlijk haalt 5 tot 10 procent de voedselketen namelijk niet. Kromkommer zet zich op allerlei manieren in om die producten weer in de keten te krijgen, onder andere met een eigen soeplijn. Daarvoor werken ze samen met De kleinste soepfabriek. Eén soep is al geperfectioneerd, maar er zijn plannen voor meer. Om dat te financieren is er een crowdfundingactie gestart. Gekke Groente Helden krijgen voor hun donatie iets terug: een dagje dumpsterdiven, lunch, bezoek aan de fabriek en ga zo maar door. Ga naar www.kromkommer.com/crowdfunding, de actie loopt tot en met 14 maart.

Voordelen: prima producten worden gered van vernietiging, je draagt je steentje bij aan de doelstelling van de Nederlandse regering: 20 procent minder verspilling in 2015 vergeleken met 2009.

Nadelen: ongeschikt voor wie niet van soep houdt.

Doe het zelf

Nienke Oosterbaan is auteur van *Fred & Wilma in de Vinexwijk* en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

meer onder ons. Maar het door hem ontdekte wekken gebeurt nog steeds. Gelukkig maar, want het heeft een hoop voordelen: het is niet moeilijk, dus iedereen kan het. Je bepaalt zelf wat en hoe je weckt – het kan in alcohol, azijn of water – en dus hoe gezond en gevarieerd je eet. Weckpotten zijn er in alle soorten en maten, dus je kunt zoveel tegelijk wekken als je wilt. Handig als bijvoorbeeld je appeloogst dit jaar extra groot uitvalt. En je kan het zo gek niet bedenken of het is te wekken: van fruit, groente, vlees en vis tot brood, cake en soep aan toe.

Wil je het proberen? Kijk dan eerst even op www.weckonline.eu. Dit is de site van de Belgische Claudia en Gerrit Lavrijsen, die een passie delen voor het inmaken en conserveren van voedsel. Hun site staat vol tips & tricks, benodigdheden, stappenplannen en steeds nieuwe recepten. Ze houden ook een weckblog bij: weckonline.blogspot.be. En ze hebben een eigen facebookpagina. Met zoveel support moet het goed komen!

Lekker wekken

In het vorige nummer stond hier dat bij de zelfvoorzienende mens 's winters vaak kool op tafel zal staan. Op zich niet erg, want er zijn tig soorten kool en daarmee valt enorm veel te variëren. Maar er zijn ook andere manieren om wat meer variatie op je winterbord aan te brengen. Fijn om te weten voor volgend jaar, als de kool je inmiddels toch een beetje de neus uit komt.

Wie in de winter wel eens wat anders wil eten dan kool, zal het voedsel dat in andere jaargetijden uit eigen tuin komt langer houdbaar moeten maken. Gewoon invriezen, zou je denken. Maar dat is geen serieuze optie. Een (grote) diepvries vreet stroom en die moet je als zelfvoorzienend mens allemaal zelf opwekken. Gelukkig is er een andere, eeuwenoude manier om voedsel lang houdbaar te maken: inmaken, ook wel wekken. Drogen, ontsappen en zouten kan ook, maar daarover een andere keer meer.

Wecken is een van oorsprong Franse uitvinding. Legerkok Nicolas Apert ontdekte dat gesteriliseerd voedsel in goed afgesloten potten na maanden nog prima te eten was. De goede Apert is allang niet

Tjeerd Veenhoven maakte furore met zijn Palmetti sandalen, volledig afbreekbare slippers van Indiaas palmleer. De palmbladeren worden en blijven soepel door ze te weken in biologische middelen. Tijdens zijn onderzoek naar geschikte materialen stuitte hij op de aardappelschil, een restproduct waar vooral in de eerste helft van de vorige eeuw het lijm- en bindmiddel aardappelzetmeel van werd gemaakt. Onder andere in Veendam. Daar maakt het bedrijf HuisVeendam nu biolaminaat op basis van 120 door Veenhoven geselecteerde afvalstromen. Het kan worden gebruikt op muren en objecten en zij kunnen het voor je plaatsen. Kijk op www.huisveendam.nl

Voordelen: afval wordt product, biologisch afbreekbaar, geen schadelijke dampen tijdens de productie (of erna), geen watervervuiling, laag gebruik water en energie, origineel en “levend” materiaal. Creëert werkgelegenheid in Groningen en grijpt terug op een ambacht waar Nederland voor de komst van de petrochemie goed in was. **Nadelen:** voor vloeren (waaraan je direct denkt bij het woord laminaat) is het nog niet beschikbaar. Je kunt het niet zomaar bij de bouwmaat afhalen. Het is duurder.

Herbruikbare werkkleding

Tijdens de Amsterdam Fashion Week werd op de catwalk ook werkkleding geshowd, gemaakt van een 100 procent recyclebare vezel op polyesterbasis. Volledig gemaakt volgens het cradle-to-cradle-principe en volgens de makers heel slijtvast en duurzaam; de stof (hij heet Returnity©) zou vergeleken met katoen 73 procent minder CO₂ uitstoten en 95 procent minder water gebruiken. De kledinglijn is onderdeel van EcoProFabrics, een pilotproject binnen het Eco Innovative Program van de Europese Commissie. Bedrijven (groot en klein) kunnen bij EcoProFabrics aankloppen voor hun bedrijfskleding en dat hoeft niet alleen om overalls en timmermansbroeken te gaan. Volgens het persbericht is dit het eerste initiatief op het gebied van circulaire economie binnen de textielindustrie.

Voordelen: minder milieubelasting is altijd prima, hergebruik van textiel zit sowieso in de lift. **Nadelen:** voor de doe-het-zelver is de kleding nog niet toegankelijk, maar daarvoor zijn in de toekomst wel plannen.

Groene schoenen

Boskap voor veeteelt, dierenleed, waterverspilling en watervervuiling met chemicaliën tijdens het looien, blootstelling aan gevaarlijk gif, uitbuiting, kinderarbeid en verspilling. Vast geen associaties die komen bovendrijven bij een paar glanzende leren schoenen. Toch zijn deze misstanden aan het product leer verbonden.

Onlangs pleitte Marja Baas, Sectormanager Leder van MVO Nederland in modevakblad *Textilia* dan ook voor een duurzamere productieketen van leer. Waarom wel aandacht voor schoon en eerlijk katoen en bont, vraagt ze zich af. Waarna ze een uiteenzetting geeft van bovengenoemde ellende. Zelf doet ze haar uiterste best en niet alleen als directeur van MYOMY do goods, een bedrijf dat tassen van duurzaam leer maakt. Vanuit het MVO is ze bezig met een ambitieus transitieprogramma, zo blijkt als we haar bellen. Een door haar en MVO Leder samengestelde ‘koplopersgroep’ heeft als stip op de horizon dat in 2025 alleen nog duurzaam leer te koop is in Nederland. Dat leer juist een duurzaam imago heeft komt volgens haar doordat het een natuurproduct is van hoge kwaliteit wat lang meegaat. “Mensen weten niet welke behandelingen nodig zijn om dat leer zo duurzaam te maken.”

Ze merkt dat dit ook bij veel merken niet voorop het netvlies staat. “Zelfs bedrijven die met ons meewerken beseffen maar in beperkte mate hoe mensonterend en milieuvervuilend die leerproductie kan zijn. Dat geldt ook voor ontwerpers – hoewel degenen die net van de academie komen vaak alleen met ecoleer willen werken.”

Bewustzijn kweken is dus belangrijk. Maar de komende twee jaar zal het MVO ook concrete veranderprojecten lanceren. In de koplopersgroep zit een van 's werelds grootste chemicaliënleveranciers specifiek voor leerlooiers, een Nederlands bedrijf. En ook Macintosh, o.a. van de winkelketens Dolcis, Invito, Manfield en Scapino. Baas: “Macintosh is heel actief. Ze werken hard aan het transparanter maken van hun keten door het aantal leveranciers drastisch te verminderen. Hun inkopers van schoenen worden op duurzaamheidseisen afgerekend; hun bonus is er op afgestemd.” Ernst & Young maakte in 2013 een rapport voor MVO waaruit blijkt dat 60 procent van het leer wordt gebruikt voor schoenen. Die industrie komt er in de testen van Rank A Brand, die de duurzaamheid van merken test op gebied van milieu, klimaat en arbeidsomstandigheden, slecht af. Macintosh-merken krijgen het predicaat: moet beter. Die testen zijn echter niet toegespitst op leer. Desgevraagd kon Rank A Brand niets specifiek zeggen over veranderend bewustzijn binnen de schoenenindustrie. Maar misschien moeten we beginnen bij de consument. Bij onszelf dus.

Wendy Koops

Oproepen en Agenda

Milieudefensiepanel: geef je mening! Ben je begaan met het werk van Milieudefensie? Dan zijn we benieuwd naar je mening! Daarom nodigen we je van harte uit om mee te doen met het Milieudefensie-panel. Meld je aan op www.milieudefensie.nl/milieudefensiepanel

Landelijke Milieudefensiedag Za 29 maart, Amsterdam. Discussieer mee over milieu-onderwerpen, verneem waar je in 2014 aan mee kan doen en luister naar interessante presentaties. Geen lid of donateur van Milieudefensie maar wel geïnteresseerd? Ook dan ben je van harte welkom! Aanmelden via www.milieudefensie.nl

Milieudefensie Academie **Wo 12 maart** Sociale media zijn onmisbaar om milieuacties met de wereld te delen. Maar hoe zorg je ervoor dat je post ook daadwerkelijk wordt gelezen en doorgestuurd? In de workshop "Groter bereik met # en like" leer je er alles over!
Wo 16 april Workshop over het goed

draaiende houden van je initiatief. Hoe bind je de juiste mensen aan je? Hoe voorkom je dat mensen teleurgesteld afhaken? Hoe wordt je kans van slagen zo groot mogelijk? Meer weten? Schrijf je dan in op www.milieudefensie.nl/academie

Tafelen met... jou! Juni is Tafelen met... maand! Nodig je vrienden of familie uit voor een gezellig etentje en steun Milieudefensie door je gasten te vragen een bedrag aan ons te doneren. Je kunt bij ons terecht voor een verrassende kookbox en verder informatiemateriaal. Ben je nu al enthousiast? Meld je dan alvast aan onder vermelding van: Tafelen met... kok bij patriciae@milieudefensie.nl

Verkiezingsdebatten **Gezonde lucht** Welke partij verdient op 19 maart jouw stem als het gaat om maatregelen voor gezonde lucht? Kom luisteren wat de politiek wil doen aan luchtvervuiling en de hoeveelheid verkeer in de stad.
Utrecht woensdag 26 februari,

Zaalverhuur 7, 19 uur
Amsterdam donderdag 27 februari, Pakhuis de Zwijger, 19 uur
Vooraf aanmelden gewenst, via gezondelucht@milieudefensie.nl.

Verkiezingsdebat Rotterdam Rover en Fietzersbond organiseren op 13 maart een verkiezingsdebat over openbaar vervoer en fietsen in Rotterdam. Aanvang 19.30, Schieblock, Schiekade 189. Aanmelding en info: www.rover.nl/gezond-verkeerrotterdam

Kies 19 maart voor gezonde lucht De gemeente is verantwoordelijk voor de lucht die wij inademen. Die is momenteel lang niet overal gezond. Daarom heeft Milieudefensie voor de steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag een kieswijzer ontwikkeld over het thema luchtkwaliteit. Wil jij met jouw stem invloed hebben op de luchtkwaliteit in je stad? Kijk dan op www.milieudefensie.nl/kieswijzer

Reclaim the Seeds zadenweekend Za 8 en zo 9 maart vindt in Groningen het Reclaim the Seeds zadenweekend plaats. Met zadenbeurs voor uitwisseling van zaden en programma over zaden, duurzame landbouw en de huidige bedreigingen van de zaden-diversiteit. Locatie zadenbeurs zaterdag: Hortus Haren, Kerklaan 34. Locatie inhoudelijk programma Oude RKZ, Emmastraat 15, Groningen. Volledig programma op www.reclaimtheseeds.nl

Fukushima herdenkingsmanifestatie Zaterdag 8 maart wordt in Amsterdam de kernramp in Fukushima herdacht. Media-matic, VOC-kade 10, van 14 tot 20 uur. Organisatie Hope Step Japan en WISE. Meer informatie; www.wisenederland.nl

Nuclear Industry Summit Van 22 tot 24 maart praat in Amsterdam de internationale top van de nucleaire industrie drie dagen over de 'zegeningen van kern-energie'. WISE organiseert acties hier-tegen. Meedoen? Neem contact op via www.wisenederland.nl of 020 612 63 68

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Algemene Ledenvergadering 11 juni 2014
Op woensdagavond 11 juni 2014 vindt de Algemene Ledenvergadering van Milieudefensie plaats in Utrecht. Wilt u meepraten over het beleid van Milieudefensie, mis deze avond dan niet!

Op de agenda staat onder meer het jaarverslag 2013 met daarin opgenomen de jaarrekening 2013. Daarnaast vinden er verkiezingen plaats voor vacatures in het bestuur, de redactie van het Ledenbulletin en het presidium. Tevens liggen er drie voorstellen tot statutenwijzigingen voor (amendeerbaar), t.w.:
• Mogelijkheid tot deelnemen aan de bestuursvergadering middels Audio- en video conferencing,
• Mogelijkheid tot stemmen bij volmacht,
• Aanpassing van de quorum regeling.
Tijdens de ALV van november 2013 is besloten dit agendapunt door te schuiven naar de ALV van juni 2014.

Verder staan er nog 2 amendeerbare onderwerpen op de agenda, t.w.:
• Samenwerking met bedrijven,
• Aanpassing Lokale Afdelingenreglement.

De amendeerbare stukken zijn vanaf 11 april a.s. beschikbaar. Amendementen op de stukken kunnen worden ingediend tot en met 30 april.
De mogelijkheid tot het indienen van agendapunten staat open tot 11 april 2014.

Kandidaten gezocht!
In het **Algemeen Bestuur** komt een plaats vrij voor een penningmeester en een bestuurslid. Het **Presidium** is op zoek naar 2 presidiumleden en een reservelid. In de **Redactie van het Ledenbulletin** zijn twee plaatsen vrij voor redacteurs. Op onze website <http://milieudefensie.nl/overons/werken-bij> kunt u meer lezen over de inhoud van de functies. Heeft u interesse in één van deze functies? Mail of schrijf dan naar: bestuur@milieudefensie.nl, of naar Vereniging Milieudefensie, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam, t.a.v. het bestuur.
Reacties op de vacatures ontvangen wij graag voor 30 april a.s.

Aanmelden ALV
U kunt zich aanmelden bij onze Servicelijn, via telefoonnummer 020 6262 620, per mail service@milieudefensie.nl of per post aan Vereniging Milieudefensie, t.a.v. Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD, Amsterdam. Na aanmelding ontvangt u circa twee weken voor de ALV de agenda, de stukken en de routebeschrijving. Wij hopen u op 11 juni in Utrecht te mogen begroeten.

Colofon

Down to Earth
Nummer 21, februari 2014

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Servicelijn 020 626 26 20 (voor abonnementen, administratie en vragen)

Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactieraad Kees van den Bosch, Marlijn Dingshof, Wyke Smit, Jan Paul van Soest, John Verhoeven
Redactie Freek Kallenberg (hoofd), Wendy Koops
Druk Senefelder Misset, Doetinchem
Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement Minimaal €35,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie. Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

Service | Varia

Slobbe

Angst

Het was rond half zes in de avond, schemerig en koud. Ik liep te dromen in de tuin.
Het gras kraakte onder mijn voeten en ik dacht aan zuurkool. Aard-appels met zuurkool. En lekker doorgebakken stukjes spek.
Over een paar minuten zou het pikdonker zijn.
Plots klonk een harde, felle, agressieve kreet, hooguit een paar meter achter mij.
Mijn haren stonden overeind, ik sprong opzij en keek over mijn schouder.
Eén van onze poezen, die zoals zo vaak achter mij aan geslenterd was, zat trillend tegen het gras gedrukt. Vlak daarboven – groot en dreigend – dook een uil ten aanval.
De scherpe klauwen van de uil misten de poes op een haar na.
De uil vloog door, omhoog, opzij tot net voorbij de kersenboom, en zette een nieuwe aanval in.
Weer sneed een kreet mij door de botten.
“Hé”, gilde ik.
De uil schrok terug, zoefde over de poes heen en verdween hoog in het duister.
Dat was, nog steeds, rond half zes. Er was geen noemenswaardige tijd verstreken. Er was ook bijna niets gebeurd, behalve dan dat ik heel bang was.
De dreiging van het moment greep me enorm aan.
De angst was echt.
De uil was wild.
De angst was kort en hevig.
De uil één brok agressiviteit.
Later, veilig thuis achter de computer, las ik dat angststoornissen de derde plaats innemen in de top tien lijst van ziekten die de grootste ziektelast veroorzaken. Een zesde plaats voor mannen en een eerste plaats voor vrouwen.
Het aantal personen van 18 tot 65 jaar met een angststoornis in ons land wordt geschat op ruim 1,1 miljoen.
Dat is een groot probleem.
Maar de angst die ik die avond voelde, stoorde niet. Ze was juist heel bevrijdend, ik zou bijna zeggen: gezond.
Omdat ze komt en gaat wanneer dat passend is; als een vogel in de nacht.
Ze blijft niet hangen. Ze fixeert niet.
Dit soort angst hoort bij het leven. Ze gedijt in de natuur, pal naast levenslust, verwondering en schoonheid.
Mijn vader begreep dat.
“Ik schrok enorm”, vertelde ik hem door de telefoon. “Het was echt heel eng.”
“Ja”, zei hij.
“Dat zijn toch de mooiste momenten.”

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

ADVERTENTIE

Slim geven aan een beter milieu!

Er is een nieuwe vorm van periodiek schenken sinds 1 januari 2014. De onderhandse schenkingsovereenkomst maakt het mogelijk om, zonder tussenkomst van de notaris, uw gift aan Milieudefensie belastingaftrekbaar te maken. De enige voorwaarde is eigenlijk dat u 5 jaar lang hetzelfde bedrag geeft. Net als bij een notariële akte regelen wij verder alles voor u. Anders dan bij de notariële akte zijn er voor ons geen kosten aan verbonden en komt uw complete gift ten goede aan onze campagnes!

Op milieudefensie.nl/watjijkandoen/schenken-nalaten vindt u de onderhandse overeenkomst en verdere uitleg. U kunt natuurlijk ook een exemplaar aanvragen bij onze servicelijn, service@milieudefensie.nl of via 020 62 62 620.

Antonet Pepers (klinisch psycholoog), steunt Milieudefensie met een notariële akte.
“Ik ondersteun de acties van Milieudefensie met een vaste bijdrage: voor een schoon en gezond milieu buiten en van binnen! Zodat ook de generaties na ons er nog van kunnen genieten”

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Snowboarden

Als je de onderzoekers van de Universiteit van Waterloo (Canada) mag geloven gaat het vinden van een goede locatie van de Olympische Winterspelen nog moeilijk worden. Niet om politieke of humanitaire redenen maar door klimaat-opwarming. Ze hebben gekeken naar de twintig plekken waar de Winterspelen sinds 1924 werden gehouden en hun cijfers liegen er niet om: in 2050 ligt er nog maar op tien of elf van die plekken gegarandeerd sneeuw. Overigens moest al in 1956 extra sneeuw uit hoger gelegen gebieden worden aangerukt, en niet voor het laatst. Tijdens de Spelen van 2010 in Vancouver schijnt 95,3 miljoen liter water te zijn omgezet in kunstsneeuw. Ook Sotsji maakt daarvan grootschalig gebruik. Overigens is Rusland een jaar geleden al begonnen met het opslaan van sneeuw, maar liefst 1 miljoen kubieke meter. Snowboardersvereniging Protect Our Winters, die zich inzet voor het verminderen van de CO₂-uitstoot om opwarming te voorkomen, hoopt dat dit soort onderzoek het IOC en politici aanspoort tot strengere emissie-eisen.

Tekst Wendy Koops Beeld Mike Blake/Reuters

Kies 19 maart voor gezonde lucht

Houdt u wel eens uw adem in, als u achter een scooter bij het stoplicht staat? Logisch! Het drukke verkeer zorgt voor veel vieze lucht. Dat is slecht voor uw gezondheid. Luchtvervuiling veroorzaakt longaandoeningen, hart- en vaatziekten en kanker.

Uw gemeente is verantwoordelijk voor de lucht die u inademt. Kies op 19 maart een partij die luchtvervuiling aanpakt.

**De kieswijzer helpt u een handje:
www.milieudefensie.nl/kieswijzer**

Samen voor gezonde lucht

